

Vilniaus universitetas
TARPTAUTINIŲ SANTYKIŲ IR POLITIKOS MOKSLŲ INSTITUTAS

EUROPOS STUDIJŲ MAGISTRO PROGRAMA

JURGA RADZEVIČIŪTĖ
II kurso studentė

EUROPOS TAPATYBĖS SAMPRATA PAGAL UKRAINOS MOBILŲJŲ ELITĄ
MAGISTRO DARBAS

Darbo vadovė: doc. dr. Nerija Putnaitė

Vilnius, 2024

MAGISTRO DARBO PRIEŠLAPIS

Magistro darbo vadovės išvados dėl darbo gynimo:

.....
.....
.....

.....
(data)

.....
(v., pavardė)

.....
(parašas)

Magistro darbas įteiktas gynimo komisijai:

.....
(data)

.....
(Gynimo komisijos sekretoriaus/ės parašas)

Magistro darbo recenzentas/ė:

.....
(v., pavardė)

Magistro darbų gynimo komisijos įvertinimas:

.....

Komisijos pirmininkas/ė:

Komisijos nariai:

BIBLIOGRAFINIO APRAŠO LAPAS

Radzevičiūtė J. Europos tapatybės samprata pagal Ukrainos mobiliųjų elitą: Europos studijų magistro darbas / VU Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas; darbo vadovė: doc. dr. Nerija Putinaitė. – Vilnius, 2024.- 55 p.

Reikšminiai žodžiai: tapatybė, identitetas, kolektyvinė tapatybė, viršnacionalinė tapatybė, mobilus elitas, Ukraina, Europa, Europos tapatybė, Europos Sąjunga, Europos integracija, karas, krizė.

Šiame darbe nagrinėjama Europos tapatybės formavimasis ir jos įtaka Europos integracijos procese remiantis funkcionalizmo, neofunkcionalizmo, postfunkcionalizmo ir konstruktyvizmo teorijų prielaidomis. Remiantis teorinėmis prielaidomis buvo tirta tikslinė grupė, kurią sudarė Ukrainos mobilaus elito atstovai, siekiant nustatyti ar visuomenėje gali susiformuoti Europos tapatumo jausmas ir tuomet, kai valstybė dar oficialiai nėra Europos Sąjungos narė, tačiau jos piliečiai turi tinkamas sąlygas Europinės tapatybės formavimuisi.

PATVIRTINIMAS APIE ATLIKTO DARBO SAVARANKIŠKUMĄ

Patvirtinu, kad įteikiamas magistro darbas: „Europos tapatybės samprata pagal Ukrainos mobilųjį elitą“, yra:

1. Atliktas manęs pačios ir nėra pateiktas kitam kursui šiame ar ankstesniuose semestruose;
2. Nebuvo naudotas kitame institute/universitete Lietuvoje ir užsienyje;
3. Nenaudoja šaltinių, kurie nėra nurodyti darbe, ir pateikiamas visas panaudotos literatūros sąrašas.

Jurga Radzevičiūtė

.....
(parašas)

Turinys

Įvadas.....	6
1. Darbo teorinis pagrindas.....	12
1.1. Funkcionalizmas ir neofunkcionalizmas.....	12
1.2. Postfunkcionalizmas.....	15
1.3. Konstruktyvizmas.....	18
2. Metodologija.....	23
2.1. Tyrimo žingsniai.....	23
2.1.1. Respondentų atranka.....	23
2.1.2. Duomenys.....	25
2.1.3. Klausimyno respondentams sudarymas.....	26
2.1.4. Analizės eiga.....	28
2.1.5. Tyrimo iššūkiai ir trūkumai.....	28
3. Europos tapatybės samprata pagal Ukrainos mobiliųjų elitą.....	29
3.1. Moreno klausimas.....	29
3.2. Tapatinimasis su Europa.....	31
3.3. Europos Sąjungos įvaizdis.....	33
3.4. Ar ukrainiečiai yra europiečiai?.....	36
3.5. Vykstančio karo įtaka.....	37
3.6. Tyrimo apibendrinimas.....	40
Išvados.....	42
Literatūros sąrašas.....	44
Priedai.....	50
Summary.....	53

Ivadas

Europos tapatybės idėja neatsiejama nuo Europos civilizacijos, Europos Sąjungos (ES) projekto ir ES integracijos. Įvairių sričių mokslininkai ieško atsakymo į tai, kas yra europinė tapatybė ir ar įmanoma jos sėkmė konflikte su nacionalinėmis tapatybėmis (Delanty, 1995 ir kiti). Žvelgiant iš konstruktyvistų stovyklos, - be europinės tapatybės, t. y. bendrų idėjų ir socialinių aspektų, nebūtų ir ES, o šiuo metu vis dažniau diskutuojama ne tik apie ES, bet ir apie ES ateitį: integraciją, plėtrą, centrinės ir valstybių narių santykį ir kompetencijų pasidalinimą. Tarsi dauguma sutinka, jog ekonominė ir politinė ES integracija yra reikšmingai pažengusi, tačiau ES įstrigusi savo tapatybiniuose klausimuose, kurie gali turėti svarios įtakos formuojant bendrą ir vieningą ES politiką. Svarbu, jog Europos tapatybės klausimai reikšmingi ne tik esamoms ES valstybėms narėms, tačiau ir diskusijose apie ES plėtrą ir apie sėkmingą valstybių kandidačių prisijungimą, tokių kaip naujausia kandidatė - Ukraina¹.

Nors pagal sutartinę liniją, skiriančią Eurazijos žemyną į Europos ir Azijos dedamąsias, Ukraina yra Europos dalis², tolstant nuo fizinių linijų ir geografinių apibrėžimų, apibūdinti Ukrainos europietiškumą darosi sunkiau. Geopolitiškai Ukraina yra tarsi kryžkelėje tarp Rytų ir Vakarų, tarp krikščioniškojo ir ortodoksiškų pasaulių. Ukraina, kaip ir kitos Rytų Europos valstybės³, savo istorijoje slepia daugybę karų, politinių krizių ir kartu kovą už norą būti šiuolaikiškos Europos šeimos dalimi. Padėtį sunkina Ukrainos specifiskumas, kuris pasižymi tuo, kad vakarinė dalis remia Ukrainos gilesnę integraciją į Vakarus, kai tuo tarpu rytinė ir rusiškai kalbanti Ukrainos dalis išreiškia palankumą rytinei kaimynei Rusijai⁴.

XXI amžiuje Ukrainos dvilypumas pasiekė kruvinos kovos tašką. 2013 m. lapkričio mėnesį Ukrainos prezidentui Viktorui Janukovyčiui, Vilniuje vykusiame viršūnių susitikime, nepasirašius susitarimo su Europos Sąjunga (ES), derinto dar nuo 2007 metų ir leidusio priartinti Ukrainą prie ES, žmonės Ukrainoje išėjo į gatves taikiam protestui⁵. Rusijos spaudimas paveikė V. Janukovyčio apsisprendimą ir tuometinis Ukrainos prezidentės teigė taip pasielgęs tam, kad nebūtų išprovokuota

¹ European Commission, „Ukraine. Membership status: candidate country“, žiūrėta 2024 m. kovo 17 d., https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/european-neighbourhood-policy/countries-region/ukraine_en.

² National Geography, „Europe: Physical Geography“, žiūrėta 2024 m. kovo 17 d., <https://education.nationalgeographic.org/resource/europe-physical-geography/>.

³ United Nations, „Term: Central and Eastern European Countries (CEECs)“, žiūrėta 2024 m. kovo 17 d., <https://www.unescwa.org/sd-glossary/central-and-eastern-european-countries-ceecs>.

⁴ Council on Foreign Relations, „Ukraine: Conflict at the Crossroads of Europe and Russia“, žiūrėta 2024 m. kovo 17 d., <https://www.cfr.org/background/ukraine-conflict-crossroads-europe-and-russia>.

⁵ Open Society Foundation, „Understanding Ukraine’s Euromaidan Protests“, žiūrėta 2024 m. kovo 17 d., <https://www.opensocietyfoundations.org/explainers/understanding-ukraines-euromaidan-protests>.

Rusija ir Ukraina nesusilauktų daugiau Rusijos sankcijų⁶. Kaip vėliau istorija parodys, tuometinis sprendimas neapsaugos Ukrainos ir ukrainiečių nuo Rusijos karinių veiksmų. V. Janukovyčiaus sprendimas išprovokavo tūkstantinius protestus, įgavusius Euromaidano pavadinimą. Protestai ir V. Janukovyčiaus sprendimas neapsaugojo Ukrainos nuo Rusijos ir 2014 m. vasario bei kovo mėnesiais Rusija okupavo Ukrainos rytines Luhansko ir Donecko sritis bei Krymo pusiasalį⁷. Šios okupacijos neliko nepastebėtos pasaulio lyderių ir Europos piliečių, tačiau konfliktas užsitęsė. Po 8 metų, 2022 m. vasario 24 dieną, prasidėjusios Rusijos invazijos, apėmusios visą Ukrainą, o ne tik anksčiau okupuotas teritorijas, sukrėtė kone visą pasaulį ir ypač taip šalia esančią Europą⁸. Europai ir pasauliui teko prisiminti Ukrainos kovą už europietišką ateitį ir diskusijos dėl Ukrainos vietos Europoje ir Europos Sąjungoje itin aktualizavosi. Karo sukėltoje krizėje reikšmingesni tampa tapatybiniai klausimai, reflektuojama patirtis tiek asmeninė, tiek kolektyvinė, atsiranda savęs identifikavimo būtinybė ir aiškesnis suvokimas, kurioje grupėje tu esi. Tapatybė – visada konstruojama perspektyvoje ir susidūrimu su „kitu“ ar „kitokiu“, svarbu tampa ieškojimas „savų“ draugų ir priešų.

Tapatybiniai klausimai šiuolaikinėje politikoje, valstybių gyvenimuose ir itin globaliame bei multikultūriškame pasaulyje yra neišvengiami. Migrantų krizės, Brexit, karas vykstantis Ukrainoje – tik įrodo jog yra klaidinga sumenkinti ir ignoruoti tapatybes. Europos tapatybė yra unikali, nes ji siekia atsiriboti nuo etniškumo ir pretenduoja į modernią viršnacionalinę tapatybę, tačiau jos sąvoka yra kompleksiška ir sudėtinga. Žvelgiant į ES ateitį ir ES projekto sėkmę, būtent tapatybiniuose klausimuose gali slypėti raktas į ieškomus atsakymus ir problemų sprendinius. Tapatybės stiprėjimui reikia išorinių dirgiklių, o politinei tapatybei reikia politinio priešo, kas Ukrainos atveju yra labai realus kaimynas, o ne kuriamas mitinis priešo naratyvas. Šis karas, dar viena krizė ir taip krizėmis nusėtame Europos Sąjungos kelyje, ir kaip visos krizės ji gali turėti tiek teigiamą (sustiprėjusi Europa – gilesnė integracija, vieningumas ir sutarimas ES viduje dėl svarbių klausimų ir ES plėtros), tiek ir neigiamą (susilpnėjusi Europa – vienybės ir sutarimo trūkumas tarp ES valstybių narių, visuomenės išaugęs nepasitenkinimas, euroskepticistinių jėgų iškilimas ir jų palaikymo augimas) poveikį. Dėl šių priežasčių, šiuo darbu bus siekiama prisidėti prie savo aktualumo neprarandančių Europinės tapatybės mokslinių diskusijų, jas vertinant per šiandieninę situaciją, kuomet žemyninėje Europoje vyksta karas. Valstybės visuomenės tapatinimasis su Europos idėja (europinės tapatybės jausmas) svarbus valstybės politikoje ir gali palengvinti Ukrainos prisijungimą prie Europos Sąjungos.

⁶ Jurga Bakaitė, „Prisimenant 2013-ųjų Vilniaus viršūnių susitikimą: pirmasis Ukrainos „kada, jei ne dabar“, kurio istorijos nenorima pakartoti“, LRT.lt, žiūrėta 2024 m. kovo 17 d., <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/2030030/prisimenant-2013-uju-vilniaus-virsuniu-susitikima-pirmasis-ukrainos-kada-jei-ne-dabar-kurio-istorijos-nenorima-pakartoti>.

⁷ RAZOM, „Ukraine and the Maidan“, žiūrėta 2024 m. kovo 17 d., <https://www.razomforukraine.org/projects/policyreport/ukraine-and-the-maidan/>.

⁸ Ingrid Wuerth Brunk and Monica Hakimi, „Russia, Ukraine, and the Future World Order“ *Cambridge University Press for The American Society of International Law* (2022), doi:10.1017/ajil.2022.69.

Diskusijose apie europinę tapatybę pirmiausia verta paminėti pirmąjį oficialų pareiškimą – Europinės tapatybės deklaraciją, kurią 1973 metais pasirašė 9 užsienio reikalų ministrai Kopenhagoje, o šios deklaracijos tikslas apibrėžti Europos tapatybę ir jos svarbą vienijant Europą bei sėkmingai vykdant Europos Bendrijos, vėliau jau Europos Sąjungos (ES) veiklą⁹. Nors 1973 metai tarsi žymi oficialią Europos tapatybės pradžią, mokslininkai apie Europos tapatybę ir jos svarbą diskutavo daug anksčiau, o diskusijos ir moksliniai nesutarimai dėl Europos tapatybės problematiškumo tęsiasi iki šiol.

Ernst Bernard Haas (1958) savo išplėtotame neofunkcionalizme teigė, kad nuo ekonominių santykių dėka persilieėjimo savaime susiformuos naujas nacionalizmas ir piliečių lojalumas ES, kas ir yra įvardijama, kaip moderni ES tapatybė¹⁰. Šioms E. B. Haas mintims pritarė Thomas Risse (2006), „kolektyvinė tapatybė“ - tai idėja, kad grupė žmonių pripažįsta pagrindinį ir iš to išplaukiantį panašumą, dėl kurio jie jaučiasi solidarūs tarpusavyje, šis jausmas, įvardijamas, kaip kolektyvinė tapatybė, yra socialiai konstruojamas, o tai reiškia, kad ji atsiranda kaip tyčinis ar netyčinis socialinės sąveikos padarinys¹¹. T. Risse atkreipė dėmesį ir į tai, kad ES gali sukurti ir palaikyti aukštą integracijos lygį be gilaus piliečių susitapatinimo su Europa, kas atitinka dabartinę ES situaciją, tačiau jei kalbama apie kelią link gilesnės integracijos – reikia gilesnio piliečių susitapatinimo¹². Vienaip ar kitaip, Europos Sąjungos projekte tapatybiniai klausimai nepraranda savo aktualumo, tik lieka problema: ar pirmiausiai integruojasi ekonomika ir tuomet atsiranda tapatinimasis, ar visgi pirmiausia visuomenė turi jaustis tapatinimąsi su Europa, kad galėtų sėkmingai vesti į priekį ES integraciją? Ar gali visuomenėje susiformuoti Europos tapatybės jausmas, kuomet valstybė dar nėra oficiali ES narė?

Diskusijose apie Europos tapatybę, itin svarbu suvokti kas yra **tapatybė**, kuri dažnai naudojama kaip sinonimas identitetui. Pirmasis identiteto svarbą žmonių gyvenime pradėjo vartoti žymus austrų psichiatras Zigmundas Froidas (*vok. Sigmund Freud*), tyrinjęs vaikų elgseną ir kaip jie augami perima moters ar vyro elgseną, taip kurdami savo individualias tapatybes¹³. Tapatumo svarbą žmogaus gyvenime analizavo ir vokiečių-amerikiečių psichoanalitikas Erikas Eriksonas (*angl. Erik Homburger Erikson*), kuris papildė Z. Froido tapatybės suvokimą, nes E. Eriksono manymu tapatybė suformuojama ne tik ankstyvame vaiko amžiuje, tačiau yra formuojama visą gyvenimą ir jai

⁹ CVCE, „Document on The European Identity published by the Nine Foreign Ministers on 14 December 1973, in Copenhagen“, žiūrėta 2024 m. kovo 17 d., https://www.cvce.eu/obj/declaration_on_european_identity_copenhagen_14_december_1973-cn-02798dc9-9c69-4b7d-b2c9-f03a8db7da32.html.

¹⁰ Ernst Haas, „Uniting of Europe: Political Social and Economic Forces, 1950-1957“ *Stanford University Press*, 1958.

¹¹ Thomas Risse, „Neo-Functionalism, European Identity, and the Puzzles of European Integration“ *Journal of European Public Policy*, 2006.

¹² *Ibid.*

¹³ Martin Evan Jay, „History & Society: Sigmund Freud Austrian psychoanalyst“ žiūrėta 2024 m. kovo 17 d., <https://www.britannica.com/biography/Sigmund-Freud>.

reikšmingos įtakos turi socialinė aplinka, kuri itin reikšminga ir kolektyvinės tapatybės formavimuisi¹⁴. Psichologijos moksle išdiskutuotos tapatybės prielaidos persikelia į socialinius mokslus, kurie analizuoja asmens priskyrimą tam tikrai grupei. Identitetas nebūtinai yra vienetinis, t. y. žmogus gali turėti keletą tapatybių ir save tapatinti su keliomis grupėmis, kaip pavyzdžiui tautinei, religinei, regioninei ar vietinei teritorijai, profesinei, ar kuriai nors subkultūrai. Tapatybė taip pat nėra amžina ir nekeičiama, ji kinta bėgant laikui ir keičiantis tam tikroms reikšmingoms aplinkybėms¹⁵. Viena svarbiausių ir europiečiams suprantamų tapatybių formų yra tautinė tapatybė, kurią renkasi 73 procentai europiečių ir tai antroji tapatybė po tapatinimosi su savo šeima (81 proc.)¹⁶. Tautinis tapatumas yra neatskiriama nuo suvokimo, kas esu „aš“ ir kas yra „kitas“. Antropologas Francas Boasas (*angl. Franz Boas*) tyrinėdamas kultūrinę įvairovę akcentavo psichologinį faktorių, dažnai žmonės tyčia išryškina savo kultūrinius atributus, kaip, pavyzdžiui, kalba, religingumas, rūbai, tradicijos ir panašiai, o šalia gyvenančios tautos, ypatingai jei jos yra susipriešinusios, pabrėžtinai demonstruoja savo kultūrinius atributus ir kuo didesnis tarptautinis susipriešinimas – tuo tapatumo ir savitumo raiška didesnė¹⁷. Susipriešinimas leidžia stiprinti „aš“ suvokimą, nes atsiranda poreikis išryškinti kuo „aš“ skiriuosi nuo „kito“. Karas tik paskatina tokią susipriešinimą ir būtinybę suvokti, ne tik kas esu „aš“, bet kokioje grupėje „aš“ esu (t. y. kokiai kolektyvinei tapatybei aš save priskiriu). Tapatybės esmės suvokimas persikelia ir į politinius mokslus, kurie diskutuoja apie tokias viršnacionalines, kolektyvines tapatybes, kaip Europos tapatybė.

Tautinė tapatybė tarsi įgyjama su gimimu pagal tėvų etnosą ir įgyjama istoriškai nulemtų aplinkybių, tačiau ji irgi gali būti nevienalytė bei kisti bėgant laikui ir keičiantis politiniam kontekstui. Tautinės tapatybės išskirtinis bruožas yra tas, kad žmogus savo tapatybę suvokia pagal priskyrimą tam tikrai valstybei, tautybei ar teritoriniam vienetui. Svarbu paminėti, kad ta teritorija nebūtinai turi būti pririšta prie *de facto* esančios valstybės, tačiau, kaip Europos atveju, gali būti pririšta prie Europos tautos mito. Diskusijoje apie tautinę tapatybę, reikšminga ir etnoso sąvoka. Etnosas tai „*etninis darinys, kurio narius sieja bendra kilmė, kalba, kultūra, savimonė, gyvenama teritorija; sin. etninė grupė*“¹⁸. Etniškumas gali būti suprantamas pagal tris dedamąsias: pirmoji – priklausymo etninei grupei jausmas, savęs identifikavimas kaip tam tikro etnoso/kolektyvo dalis¹⁹; taip pat tai gali būti išreikšta, kaip kultūros bruožų visuma, kurie būdingi specifinei etninei grupei ir tie bruožai skiria

¹⁴ Lumen, „Identity Development Theory“, žiūrėta 2024 m. kovo 17 d., <https://courses.lumenlearning.com/adolescent/chapter/identity-development-theory/>.

¹⁵ *Ibid.*

¹⁶ European Commission, „Values and identities of EU citizens“ (November 2021), žiūrėta 2024 m. kovo 17 d., <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2230>.

¹⁷ Regna Darnell, Frederick W. Gleach, „Historicizing Theories, Identities, and Nations“ *University of Nebraska Press* (2017), doi.org/10.2307/j.ctt1trkjsq.

¹⁸ Bendrinės lietuvių kalbos žodynas, „Etnosas“, E.kalba, žiūrėta 2024 m. kovo 17 d., <https://ekalba.lt/bendrinės-lietuvių-kalbos-zodynas/etnosas?i=806e46dd-5855-4b78-a990-3d18d86607db>.

¹⁹ Anthony D. Smith, *The Ethnic Origins of Nations* (Wiley-Blackwell, 1991).

ją nuo kitos etninės grupės, t. y. kuo Europos etnosas, skiriasi nuo šalia esančių. Trečioji dedamoji, itin svarbi kalbant apie Europos tapatybę – kolektyvinė tapatybė, kuri yra paremta bendros kilmės, giminystės suvokimu. Svarbiausia yra ne tiek reali bendra kilmė (giminystė), tačiau gali būti paremta bendru kilmės mitu (pavyzdžiui, Lietuvos kilmės iš romėnų mitas²⁰). Kilmės mitas svarbus ne tiek dėl jo tikrumo prielaidų, tačiau tiek, kiek gali solidarizuoti etnosą ir leidžia kurti bendrą ir vienijančią savimonę. Tokie bendros kilmės mitai yra kuriami ne tik nacionalinių valstybių, tačiau ir kolektyvinių tapatybių formavime, kaip Europos tapatybės atveju – Europos ir buliaus mitas, dažnai nuskambantis ES ir jos ištakų kontekste²¹.

Iš etninių darinių formuojasi tautybė, kas siaurąja prasme yra priklausymas tam tikrai tautai, o plačiąja prasme tautybė siejama su etnoso sąvoka. Kuomet etnosas sukuria politinę organizaciją ir bendrą socialinę hierarchinę institucinę santvarką, atsiranda prielaida valstybei. Nors tautybė siejama su istorinėmis aplinkybėmis, vietoje ir šeima, kurioje gimsta žmogus, ir su tautybe įgyjama pilietybė, tiek tautybė, tiek ir tautinė tapatybė yra kintanti sąvoka, galinti keistis pagal aplinkybes. Tapatybei yra svarbūs žmonės, save jai priskiriantys ir tapatybės sąvokos daugialypiškumas bei priklausymas nuo daugybės faktorių leidžia kurtis naujoms tapatybėms. Šios prielaidos artimos ir kalbant apie modernios ir viršnacionalinės – Europos tapatybės atsiradimą.

Kadangi kolektyvinės tapatybės yra formuojamos ir gali kisti bėgant laikui, tam reikia tinkamų sąlygų ir „variklio“, kuriuo Europos tapatybės formavimosi kontekste tampa **mobilusis elitas**. Mobiliojo elito sąvoka apibūdina asmenis, kurie turi galimybių ir išteklių laisvai judėti Europos Sąjungoje ir naudotis ES teikiamomis naudomis²². Tokie asmenys paprastai turi aukštąjį išsilavinimą ir finansinius resursus, kurie leidžia ne tik laivai judėti, bet ir pasinaudoti ES valstybėse narėse esančiomis darbo, studijų ir laisvalaikio galimybėmis. Mobilus elitas yra svarbus aktorius Europos integracijoje, kadangi aktyviai prisideda prie Europos tapatybės formavimosi skirtingais būdais. Mobiliojo elito atstovai dalyvauja kultūriniuose mainuose ir tarptautiniuose projektuose, kurie leidžia puoselėti Europos tapatybės jausmą, pagrįsta bendrumu su kitais projektų dalyviais²³. Jiems lengviausia suvokti Europos tapatybę ir ją išreikšti, kadangi jie turi daugiau galimybių naudotis apčiuopiamomis Europos pilietybės išraiškomis, kaip galimybė gyventi ir dirbti kitose valstybėse, be didesnių sunkumų bei išmokti ir naudoti kitas kalbas. Dažnai būtent mobilus elitas yra įvardijamas, kaip pagrindinė ir varomoji jėga ne tik Europos integracijoje, tačiau ir Europos tapatybės stiprinime,

²⁰ Kęstutis Gudmantas, „Lietuvių kilmės iš romėnų teorijos genezė ir ankstyvosios Lietuvos vardo etimologija“, Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, Senoji Lietuvos literatūra Vol.17 (2004): 245-268.

²¹ Ian Manners, „Global Europa: Mythology of the European Union in World Politics“ *Journal of Common Market Studies*, Vol. 48, No. 1 (2010): 67-87.

²² Jonathan White, „A Common European Identity is an Illusion“ in H. Zimmermann and A. Dur, *Key Controversies in European Integration* (Palgrave Macmillan, 2012).

²³ Vicente Royuela, Enrique López-Bazo, „Understanding the process of creation of European identity – the role of Cohesion Policy“ *Investigaciones Regionales - Journal of Regional Research*, no. Esp.46 (2020), 51-70.

kadangi jie stiprina tarpvalstybinius politinius, ekonominius ir socialinius ryšius. Šiems asmenims yra naudinga ir gilesnė Europos integracija, nes kartu su gilėjančia integracija, daugėja ir galimybių bei naudų, kuriomis aktyviai naudojasi mobilusis elitas. Kai žmonės turi labiau išreikštą Europos tapatybės jausmą, tuo labiau yra pasirengę parodyti „solidarumą tarp svetimų“²⁴.

Kandidatė į Europos Sąjungą – Ukraina, jau ne vienerius metus aktyviai dalyvauja ES projektuose, leidžiančiuose integruotis į Europą, tačiau svarbia dedamąja kiekvienos valstybės prisijungime prie ES yra ir visuomenės eurofiliškumas, kurio ir bus ieškoma šiame darbe. Apžvelgus mokslinėje literatūroje suformuotą Europos tapatybės sampratą ir jos aktualumą ES integracijoje, formuojamas **darbo klausimas**: *kaip Ukrainos mobilusis elitas supranta Europos tapatybę ir koks jų tapatinimasis su Europa? Atsakius į šį klausimą bus siekiama išsiaiškinti ar gali visuomenėje susiformuoti Europos tapatybės jausmas, kuomet valstybė dar nėra oficiali ES narė?*

Apžvelgus Europos tapatybės formavimosi pagrindinius elementus, išryškinamas darbe keliamas klausimas, jo aktualumas ir naujumas bei suformuotas **darbo tikslas**: *įvertinti Ukrainos mobilaus elito atstovų suvokimą apie Europos tapatybę*. Susidūrimas su „kitu“ skatina savimonės ir „aš“ suvokimą bei prisiskyrimą kuriai nors grupei, kas Ukrainos atveju turėtų būti tapatumo su Europa paieška, tačiau viršnacionalinės ir kolektyvinės tapatybės visada priešpastatomos nacionalinei tapatybei, tad galbūt priešingai, net ir bendras ES ir Ukrainos priešas, puolantis ne tik Ukrainą, bet ir Europos vertybes bei idėjas (Europos civilizacinį pagrindą), skatina ukrainiečių nacionalizmą, nesuderinamą su kolektyvine europine tapatybe?

Darbo tikslo pasiekimui, suformuoti **trys darbo uždaviniai**:

- 1) Remiantis teorijomis, aptariančiomis Europos tapatybės susiformavimo aspektus bei moksliniais tyrimais pristatyti kolektyvinės Europos tapatybės sampratą;
- 2) Sukonstruoti modelį, leidžiantį pasiekti darbo tikslą – surinkti Ukrainos piliečių atstovų interviu, kurie leistų įvertinti jų suvokimą apie Europos tapatybę;
- 3) Remiantis surinktais duomenis ir antriniais šaltiniais (atliktais tyrimais, publicistiniais straipsniais, Europos Sąjungos dokumentais ir diskusija dėl Ukrainos integracijos į ES) bei jų analize, įvertinti Ukrainos mobilaus elito Europos tapatybės suvokimą ir įvertinti ar Europos tapatybė gali susiformuoti valstybėje, kuri nėra oficiali Europos Sąjungos narė.

Hipotezė: Visuomenėje gali susiformuoti Europos tapatumo jausmas ir tuomet, kai valstybė dar oficialiai nėra Europos Sąjungos dalis, tačiau turi tinkamas sąlygas Europinės tapatybės formavimuisi.

²⁴ Jürgen Habermas, *Die Einbeziehung des Anderen* (Frankfurt/Main: Suhrkamp, 1996).

1. Darbo teorinis pagrindas

Šioje dalyje pristatomas teorinis darbo pagrindas, kuris susideda iš trijų dalių. Kiekvienoje dalyje apžvelgiamos tarptautinių santykių teorijų funkcionalizmo ir neofunkcionalizmo, postfunkcionalizmo bei konstruktyvizmo idėjos ir prielaidos bei jų pagrindiniai teiginiai, leidžiantys apibrėžti Europos tapatybės sąvoką ir jos formavimosi prielaidas bei svarbą Europos integracijos kontekste.

1.1. Funkcionalizmas ir neofunkcionalizmas

Funkcionalizmas integraciją laiko pranašesne žmogaus gerovės ir taikos garantijos priemone nei suverenių valstybių sistema, kadangi funkcionalizmas tarptautinių santykių teorija, kuri pabrėžia funkcinio bendradarbiavimo tarp valstybių būtinybę, kadangi tokia integracija gali užtikrinti taiką ir stabilumą tarptautinėje sistemoje²⁵. Nors funkcionalizmas akcentavo valstybių bendradarbiavimą tokiose srityse, kaip prekyba, saugumas, transportas, sveikata ar aplinkos apsauga, valstybės tokio bendradarbiavimo metu kuria pasitikėjimą ir tarpusavio priklausomybę, o tai savo ruožtu ilgainiui ne tik mažina konflikto tikimybę, tačiau ir prisideda prie bendros kolektyvinės tapatybės kūrimo²⁶. Funkcionalistai yra laipsniškos integracijos šalininkai ir palaiko viršnacionalinių institucijų kūrimą, kurios būtų atsakingos už tam tikras funkcijas ir jų įgyvendinimą. Kaip ir visos tarptautinių santykių teorijos, funkcionalizmas turi trūkumų, dažiausiai funkcionalizmas yra kritikuojamas dėl to, kad funkcionalistiniai metodai gali sunkiai spręsti problemas, kurios atsiranda dėl išsiskyrusių valstybių interesų, ar tuomet, kai politiniai sumetimai yra svarbesnį už funkcinį bendradarbiavimą²⁷.

Tarptautinių santykių mokslininkas Thomas Risse, rėmėsi funkcionalistiniu instituciniu požiūriu, kuris teigia, jog Europos tapatybė yra grindžiama pasitikėjimu ir tuo, kad Europos institucijos yra pakankamai veiksmingos ir veikia efektyviai, skatindamos ekonomikos augimą ir gerovę²⁸. Autorius taip pat pabrėžė, kad gali būti lengviau suprasti Europos tapatybę, siejant ją su naudomis, kurias suteikia Europos teisė, o ne su priklausymo Europos Sąjungai jausmu, kuris yra neatsiejama kiekvienos asmenybės socialinės tapatybės dalis. Autorius taip pat, pabrėžė, kad Europos integracija turėjo reikšmingą ir ilgalaikį poveikį ES narių piliečiams, ir nepaisant kritikos, dauguma ES piliečių sugebėjo įgyti bent jau „antrinę europinę tapatybę“, kuri papildo jų nacionalines tapatybes²⁹.

²⁵ Frank Schimmelfennig, „Efficient Process Tracing Analyzing the Causal Mechanisms of European Integration” Andrew Bennett ir Jeffrey T. Checkel (sud.). *Process Tracing: From Metaphor to Analytic Tool*. Cambridge: Cambridge University Press, 2016.

²⁶ *Ibid.*

²⁷ Ernst B. Haas, *Beyond the Nation State: Functionalism and International Organization* (ECPR Press, 2008), 136-246.

²⁸ Thomas Risse, „Neo-Functionalism, European Identity, and the Puzzles of European Integration“ *Journal of European Public Policy*, 2006.

²⁹ *Ibid.*

Modernesnė funkcionalizmo versija, t. y. neofunkcionalizmas, išpopuliarėjo XX amžiaus šeštajame dešimtmetyje, kuomet mokslininkai siekė paaiškinti ES integracijos sėkmę, ir šiam paaiškinimui funkcionalistų prielaidų nepakako³⁰. Panašiai kaip ir funkcionalizmas, neofunkcionalizmas iškelia ir išplėtoja idėją, kad bendradarbiavimas vienoje politikos srityje veda į gilesnę ir tolesnę integraciją susijusiose srityse (pavyzdžiui, ekonominis bendradarbiavimas gali peraugti į politinę integraciją, nes valstybės tampa vis labiau viena nuo kitos priklausomos ir ko pasėkoje, šalia esantys sektoriai irgi privalo integruotis). Neofunkcionalistų išplėtotas persilieėjimo efektas (angl. *spill-over*) tikėtų paaiškinti Europos tapatybės susiformavimą, nes savaime integracija nuo ekonominės, perauga į politinę ir vėliau ir į kultūrinę bendrystę ir integraciją, kas turi reikšmingos įtakos ir Europos tapatybės susiformavime³¹. Neofunkcionalizmas integraciją laiko naujos politinės bendrijos – federacinės supervalstybės – formavimosi procesu³², kuriai formuotis reikalingas ir žmonių bendrumo jausmas bei projekto palaikymas „iš apačios“.

Neofunkcionalistai pabrėžia politinių veikėjų, tokių kaip lyderiai, vizionieriai ar įtakingi biurokratai, vaidmenį, kadangi jie skatina integraciją, kuri gilina bendradarbiavimą ir palaipsniui perkelia suverenitetą iš nacionalinio į viršnacionalinį lygmenį. Neofunkcionalistai teigia, kad integracijai reikalinga politinio elito palaikymas, kuris pripažįsta bendradarbiavimo naudą ir yra pasirengęs perleisti tam tikrą suverenitetą viršnacionalinėms institucijoms, nes tai naudinga siekiant bendrų tikslų, tačiau neofunkcionalistai nenumatė, kad nacionalinės tapatybės klausimai gali būti panaudoti nuteikiant visuomenę prieš ES integraciją³³.

Neofunkcionalistinės teorijos požiūriu, toks gilus integracijos procesas įmanomas tik regioniniu mastu ir tik tose šalyse, kurioms būdinga industrinė ekonomika, pliuralistinės visuomenės ir demokratinės politinės sistemos³⁴. Neofunkcionalizmas pabrėžia, kad vieno sektoriaus integracija reikalauja ir gretimų sektorių integracijos, nes pramoninėje ekonomikoje jie yra glaudžiai susiję (ekonominė integracija), pavyzdžiui, kai anglies ir plieno sektorių valdymas perduodamas viršvalstybinėms institucijoms, neišvengiamai tokie sektoriai kaip energetika, transportas, mašinų gamyba turės problemų prisitaikydami prie naujos sistemos³⁵. Vyriausybės turi veikti kartu, kad išplėstų viršnacionalinio reguliavimo taikymo sritį, kad būtų užtikrintas integracijos veiksmingumas, nes neofunkcionalistų nuomone, integracijos plėtros procesas atlieka ne tik ekonomines, bet ir

³⁰ Thomas Risse, „Neo-Functionalism, European Identity, and the Puzzles of European Integration“ *Journal of European Public Policy*, 2006.

³¹ Vincente Royuela, Enrique Lopez-Bazo, „Understanding the process of creation of European identity – the role of Cohesion Policy“ *Investigaciones Regionales - Journal of Regional Research*, no. Esp.46 (2020), 51-70.

³² Michael B. Dolan, „The Study of Regional Integration: A Quantitative Analysis of the Neo-Functionalist and Systemic Approaches“ *International Studies Quarterly*, Vol. 19, No. 3 (Sep., 1975), 285-315.

³³ Tanja A. Borzel, Thomas Risse, „From the euro to the Schengen crises: European integration theories, politicization, and identity politics“ *Journal of European Public Policy* 25(1) (2017), 83-108.

³⁴ *Ibid.*

³⁵ Ben Rosamond, *Theories of European Union Integration* (Macmillan: Basingstoke), 2000, 60.

politines funkcijas³⁶. Nuo bendrų ekonominių reikalų sprendimo, privaloma integruotis ir politiškai (bendros taisyklės, reguliavimai, įstatymai ir panašiai), vėliau tokia integracija persilieja ir į kultūrinę bendrystę, kadangi šiuolaikinėje visuomenėje visos interesų grupės varžosi dėl geresnio gyvenimo ir geresnių sąlygų, tad ilgainiui vis daugiau naujų sferų ir sektorių įtraukiama, kuriems naudingas gilesnės integracijos skatinimas ir kontroliavimas viršnacionaliniu lygiu³⁷.

Nors neofunkcionalistai ir sėkmingiau aiškino ES integracijos sėkmę ir procesus vykusius ES kūrimosi pradžioje, tačiau, kaip ir visos teorijos susilaukė kritikos, kadangi per daug idealistiškai žvelgė į integraciją, nes nepaisė nacionalinių interesų svarbos bei unikalių regioninių problemų, o šie veiksniai gali trukdyti gilesnei integracijai³⁸.

Nuo pat savo pradžios 1957 m. Europos integracija buvo lygiagreti bendrai Europos sampratai. Pasak Fligstein ir kt. (2012) ES pradininkai pradėjo nuo ekonominės integracijos, po kurios seka politinė integracija, pasitelkiant persiliejo (angl. *spill-over*) mechanizmą (Haas, 1961), dėl kurios atsiranda daugiau bendradarbiavimo ir daugiau viršnacionalinių taisyklių ir netgi suartėja įsitikinimai, vertybės ir siekiai, ko pasekoje kuriamas naujas nacionalizmas (Haas, 1968): Europos tapatybė³⁹.

Neil Fligstein, Alina Polyakova ir Wayne Sandholtz (2012) atkreipė dėmesį į tai, kad pirmieji Europos integracijos tyrėjai teigė, kad pirmiausia integruosis valstybės vedinos ekonominių interesų, tuomet susiformuos politinė sąjunga ir tik tuomet bendras identitetas⁴⁰. Tie kas daugiau dalyvauja europiniam gyvenime lengviau priims šią idėją, tie kurie mažiau – daugiau priešinsis ir links link nacionalizmo⁴¹. Autoriai imponuoja idėjoms apie neofunkcionalistinį persiliejo ir natūralų bendros tapatybės atsiradimą, tačiau užsimenama apie tai, kad europinė tapatybė būdinga tik mobiliam ir išsilavinusiam elitui, kuris aktyviai naudojasi ES teikiamomis naudomis⁴². Autoriai tyrinėdami Europos tapatybę, atkreipė dėmesį į tai, kad senyvo amžiaus europiečiai, vis dar prisimena Antrojo Pasaulinio karo žiaurumus ir pasekmes, tad jie mažiau domisi „kaimynais“ ir daugiau dėmesio skiria nacionalinės tapatybės jausmo puoselėjimui⁴³. Svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad dabartinė jaunimo karta, dažnai buvo įvardijama, kaip karta nemačiusi karo, tad naujai vykstantis jausmas, gali

³⁶ Frank Schimmelfennig, „Liberal Intergovernmentalism and the Crises of the European Union“ *JCMS: Journal of Common Market Studies* (2018), doi:10.1111/jcms.12789.

³⁷ Anne-Marie Burley, Walter Mattli, „Europe before the Court: A Political Theory of Legal Integration“ *International Organization* Vol. 47, No. 1 (Winter, 1993): 41-76.

³⁸ Liesbet Hooghe, Gary A. Marks, „Postfunctionalist Theory of European Integration: from Permissive Consensus to Constraining Dissensus“ *British Journal of Political Science*, Vol. 39. – No. 1, 2009, 1-23.

³⁹ Anne-Marie Burley, Walter Mattli, „Europe before the Court: A Political Theory of Legal Integration“ *International Organization* Vol. 47, No. 1 (Winter, 1993): 41-76.

⁴⁰ Neil Fligstein, Alina Polyakova, Wayne Sandholtz, „European Integration, Nationalism and European Identity“ *JCMS Journal of Common Market Studies*, 2012, 106-122.

⁴¹ *Ibid*, 106.

⁴² *Ibid*, 110.

⁴³ *Ibid*, 119.

priešingai – skatinti kolektyvinės tapatybės jausmą, nes istorija tik dar kartą parodė, kad nacionalizmai atveda į karus, o ne taiką.

Soetkin Verhaegen (2018), teigė jog bendros Europos tapatybės buvimas turėtų paskatinti piliečius elgtis bendruomeniškai ir palankiai/solidariai ES bendruomenės atžvilgiu⁴⁴. Europos tapatybė pozityviai veikia ES integraciją, tačiau lieka klausimas ar tikrai ES piliečiai yra pasiruošę mokėti už identifikavimąsi su ES⁴⁵? Autorės atlikta analizė parodė, jog stipresnę europietišką tapatybę turintys piliečiai labiau palaiko finansinį solidarumą su valstybėmis narėmis ekonominės krizės metu, kas rodo, jog piliečiai ES kolektyvinę naudą iškelia aukščiau savo individualios naudos ir ES problemos priima kaip savo⁴⁶. Tyrimas taip pat parodo, jog piliečiai tapatinantys save su ES ir jaučiantys turintys stipriau išreikštą europinę tapatybę nusiteikia gauti ne tik tiesiogines naudas iš buvimo ES projekto dalimi, tačiau ir bendrai dalintis kaštais krizių metu⁴⁷. Krizės gali paskatinti gilesnės kolektyvinės tapatybės jausmą, kadangi sutinkama ne tik gauti naudą, tačiau jaučiama atsakomybė pasidalinti ir krizės pasekmių kaštais.

Apibendrinant, funkcionalizmo ir neofunkcionalizmo teorijose svarbiausi veikėjai yra institucijos, kurios atsakingos už tam tikras funkcijas, ir bendradarbiauja dėl siekiamos ir gaunamos naudos. Neišvengiamai, toks bendradarbiavimas skatina integraciją šalia esančių sektorių, o persiliejo dėka, integracija ilgainiui apima ne tik ekonominį bendradarbiavimą, tačiau gali peraugti ir į kultūrinę bendrystę bei Europos tapatybės gilėjimą.

1.2. Postfunkcionalizmas

Postfunkcionalizmas dažnai yra pristatomas, ne kaip viena iš integracijos teorijų, o priešingai – dezintegracijos teorija. Tarptautiniuose santykiuose postfunkcionalizmas iškilo XX amžiaus pabaigoje ir XXI amžiaus pradžioje, kaip atsakas į funkcionalistines ir neofunkcionalistines integracijos idėjas, kadangi postfunkcionalizmas pristato alternatyvias idėjas ir kritiką aptartoms integracijos teorijoms, kurias itin kritikuoja dėl jų optimistinio požiūrio. Postfunkcionalizmas išskiria identiteto, kaip itin svarbaus veiksnio prisidedančio prie politinių konfliktų, kurie itin reikšmingi ir Europos integracijos kontekste. Postfunkcionalistai teigia, kad tapatybės politika, nacionalizmas ir kultūriniai veiksniai vaidina svarbų vaidmenį formuojant tarptautinius santykius ir dažnu atveju netgi užgoždami funkcinio bendradarbiavimo ir integracijos pastangas. Postfunkcionalizmas pabrėžia

⁴⁴ Soetkin Vergaegen, *What to expect from European identity? Explaining support for solidarity in times of crisis* (Comparative European Politics, 2018).

⁴⁵ *Ibid*, 2.

⁴⁶ *Ibid*, 19.

⁴⁷ *Ibid*, 20.

nacionalinių tapatybių ir istorinių aplinkybių ir naratyvų svarbą bei įtaką valstybių elgesiui ir požiūriui į integraciją ar dezintegraciją. Postfunkcionalistai kritiškai žiūri į funkcionalistų ir neofunkcionalistų įžvalgas, kad valstybės palaipsniui bus visiškai pasirengusios perleisti suverenitetą viršnacionalinėms institucijoms, kadangi čia itin reikšmingą vaidmenį atlieką identiteto politiką ir nacionaliniai interesai. Ši teorija taip pat atkreipia dėmesį į tai, kad integracijos procesai yra daugialypiai, o valstybės tarpusavyje yra susijusios skirtingais kanalais. Postfunkcionalizmas atsižvelgia į platesnį globalizacijos kontekstą, kuris itin aktualus šiandieniniame pasaulyje ir apima ne tik ekonominę integraciją, bet ir kultūrinius mainus, technologijų pažangą ir tarptautinius iššūkius, tokius kaip karas ir terorizmas bei klimato kaita⁴⁸. Postfunkcionalistai analizuoja, kaip globalizacija įtakoja valstybių elgesį ir formuoja tarptautinius santykius už tradicinių funkcionalistinių teorijų ribų.

Frank Schimmelfennig atkreipė dėmesį į dezintegracinį tapatybės klausimų poveikį Brexit krizės kontekste, kuomet įvyko nenumatytas integracijos poveikis, kuris kėlė pavojų nacionaliniam identitetui ir apsisprendimui, o tokios sąlygos itin palankios euroskeptiškos partijos iškilimui ir referendumui⁴⁹. Postfunkcionalizmas skirtingą integracijos ir dezintegracijos lygį sieja su politizacijos procesu, dėl kurio Europos integracijos klausimai iš interesų grupių politikos arenos perkeliama į masinės politikos areną, kur tapatybės politika įgyja didesnę reikšmę⁵⁰. Postfunkcionalizmas siūlo keletą veiksnių, kurie gali lemti šį pokytį atskirai arba kartu: integracijos gilumas, išskirtinė nacionalinė tapatybė, euroskeptiškų partijų iškilimas ir referendumai dėl ES, tačiau, kad būtų galima paaiškinti dezintegraciją, o ne tiesiog pasipriešinimą didesnei integracijai, šių veiksnių turi reikšmingai padaugėti⁵¹.

Jonathan White (2012) teigė, kad identitetas yra privaloma sąlyga, norint suformuoti politinį darinį ir, kad tie, kurie remiasi europine tapatybe, nori pabrėžti socialinės grupės vienybę ir stabilumą, o identitetas šiuo atveju reiškia žmonių, kuriuos vienija bendros nuostatos ir kurie pasižymi tęstinumu⁵². Autorius išskiria klaidingos savimonės sąvoką (angl. *false consciousness*), kai žmonės netiki kad jie yra europiečiai, nors yra, o tie kurie tiki, kad yra europiečiai iš tikrųjų jais nėra ir iš dalies savo diskusijomis pritarė marksistiniam tapatybės suvokimui⁵³. Europinė tapatybė atsirastuomet, kai žmonės išreikš apipusią simpatiją link „europiečiai“, o pati Europos tapatybė yra kaip

⁴⁸ Liesbet Hooghe, Gary Marks, „What the rise of radical nationalism tells us about the debate between postfunctionalism and liberal intergovernmentalism“ *LSE*, 2019, žiūrėta 2024 m. balandžio 23 d., <https://blogs.lse.ac.uk/euoppblog/2019/02/26/what-the-rise-of-radical-nationalism-tells-us-about-the-debate-between-postfunctionalism-and-liberal-intergovernmentalism/>.

⁴⁹ Frank Schimmelfennig, „Brexit: differentiated disintegration in the European Union“ *Journal of European Public Policy*, 2018: 25:8, 1154-1173.

⁵⁰ *Ibid.*

⁵¹ *Ibid.*

⁵² Jonathan White, „A Common European Identity is an Illusion“ in H. Zimmermann and A. Dur, *Key Controversies in European Integration* (Palgrave Macmillan, 2012).

⁵³ *Ibid.*, 3.

jausmas, kurį žmonės perkelia į kitus, o ne į save, sąvoka, kuri, jų manymu, turi turėti prasmę, net jei jiems ji mažai ką reiškia, gali paskatinti žmones elgtis taip, tarsi jie būtų bendraminčiai, net jei tokie ir nėra⁵⁴. Autoriaus nuomone, Europą ir jos politines arenas geriausia matyti ne kaip subjektą, su kuriuo siekiama susitapatinti, o kaip teritoriją, kurioje vyksta reikšmingi įvykiai, veiksmai ir įvairios patirtys⁵⁵. Lengviau europinį identitetą suvokti ir konstruoti ne per įprastą nacionalinę tapatybę, o, pavyzdžiui, kaip savęs įvardinimą konservatoriumi ar socialdemokratu, arba pagal profesiją ūkininkai, mokytojai⁵⁶. Tokiu būdu lengviau nesupriešinti kolektyvinės tapatybės su nacionaline, kadangi jos gali viena kitą papildyti ir derėti nekonfliktuodamos. Svarbu paminėti, kad J. White taip pat atkreipė į posfunkcionalizmo idėjas, kad kalbomis apie Europos tapatybę, gali naudotis politikai, siekdami populistinių ir sau palankių sprendimų dalinantis kompetencijomis tarp nacionalinės valdžios ir Europos centrinės valdžios⁵⁷.

Theresa Kuhn, Hector Solaz ir Erika J. van Elzas (2018) analizavo piliečių elgseną krizės akivaizdoje ir europiečių pasiryžimą dalintis finansine našta ekonominės krizės metu, kadangi politinė ir finansinė krizė paskatino ES piliečių pasiryžimą remti naštos pasiskirstymą ir skatino bendrą Europiniu lygiu krizės sprendimą, o ne atskirą nacionalinių valstybių⁵⁸. Atliktas tyrimas leido daryti išvadą, kad kosmopolitizmas skatina prioretizuoti viršnacionalinius interesus, o ne savo asmeninius interesus ir gerovę, tokios krizės paskatina rūpestį kitais europiečiais ir palankumą ES vykdomai politikai⁵⁹. Nors autoriai analizavo finansinės krizės kaštų pasiskirstymą, tačiau tikėtina, kad karo atveju ir jo sukeltos krizės padarinių šalinimą viršnacionaliniu būdu būtų palankiau sutinkamas gyventojų, nei sprendimų ieškojimas atskirai nacionaliniu būdu. Tad krizės gali paskatinti bendrumo ir Europos tapatybės jausmus.

Postfunkcionalizmas pateikia kritinį požiūrį tarptautinių santykių teorijose, ir remiantis šiuo požiūriu galima tirti aktualias problemas šiuolaikinėje tarptautinių santykių arenoje, kurioje gausu nesutarimų ir prieštaravimų⁶⁰. Postfunkcionalistai atkreipia dėmesį į valstybių nacionalinius interesus, euroskeptines nuotaikas, marginalų idėjas, populizmą, referendumų ir tapatybės politikos

⁵⁴ White, 5.

⁵⁵ *Ibid.*, 11.

⁵⁶ Jonathan White, „A Common European Identity is an Illusion“ in H. Zimmermann and A. Dur, *Key Controversies in European Integration* (Palgrave Macmillan, 2012).

⁵⁷ *Ibid.*

⁵⁸ Kuhn Theresa Hector Solaz & Erika J. van Elzas, „Practising what you preach: how cosmopolitanism promotes willingness to redistribute across the European Union“ *Journal of European Public Policy* (2018).

⁵⁹ *Ibid.*

⁶⁰ Frank Schimmelfennig, „Brexit: differentiated disintegration in the European Union“ *Journal of European Public Policy*, 2018: 25:8, 1154-1173.

svarbą, kurie dažnu atveju gali lemti dezintegracijos procesus, tačiau kartu postfunkcionalistai išskiria viršnacionalinio bendradarbiavimo reikšmę ir būtinybę sprendžiant globalius iššūkius⁶¹.

1.3. Konstruktyvizmas

Konstruktyvizmas – viena iš tarptautinių santykių studijų kryptų, akcentuojanti nematerialių veiksnių (kultūros, normų, tapatybės, idėjų) įtakos svarbą tarptautinei politikai. Konstruktyvistai teigia, kad tarptautiniai santykiai didžiąja dalimi yra socialiai konstruojami. Konstruktyvizmas yra priešinga prieš tai aptartoms teorijoms (funkcionalizmui ir neofunkcionalizmui), kurios akcentuoja būtent ekonomikos veiksnių svarbą formuojant vieningą Europą.

Britų sociologas ir vienas iš tarpdisciplininės nacionalizmo studijų krypties pradininkas Anthony D. Smith (1991) teigė, jog tautiškumas negali būti sukurtas iš niekur, jis turi remtis atitinkamais tautiniais pasakojimais, kuriuos reikšmingu metu iškelia ir aktualizuoja kultūrinis elitas⁶². Kultūrinis elitas, intelektualai vaidina reikšmingą vaidmenį puoselėdami ir palaikydami tautiškumo, bendrumo jausmus. Šio jausmo kūrimui ir palaikymui itin svarbūs tautiniai pasakojimai bei kuriami ar primenami tautų mitai, kadangi kuriamos emocijos ir puoselėjami jausmai bei kuriamos ir palaikomos tradicijos⁶³.

Britų sociologas ir socialinės politikos tyrėjas Gerard Delanty (1995): Europos idėja kaip pagrindinis moderniosios politikos kultūros aspektas yra mažai tyrinėta, tad tyrinėjant Europos idėją svarbu atkreipti dėmesį į platesnį istorinį kontekstą ir su juo susijusią politinę sąmonę⁶⁴. Vienas iš įdomiausių europinio tapatumo bruožų yra tas, kad jo išradinėjimo dinamika yra panaši į nacionalinių tapatumų kūrimo procesą XIX amžiuje ir panašiai kaip ir tautiškumas, Europos idėja atsirado iš priešiško ir buvo palaikoma ne tiek konsensuso ir taikos, kiek konflikto ir skirčių, tad neišvengiamai, tokie tapatumo klausimai ir skirtys tampa ir aktualia politine problema⁶⁵. Europos idėja gali būti kolektyvinio tapatumo pagrindu neužsisklęsdama siauruose normatyviniuose nacionalinio tapatumo horizontuose bei „Europos tvirtovės“ šovinizme, tad klausimas, ar multikultūrinė visuomenė gali sukurti kolektyvinį tapatumą, kuris nebūtų grindžiamas etnokultūriškumu, yra ne mažiau svarbus negu ekonominė ar politinė integracija⁶⁶.

⁶¹ Vivien A. Schmidt, „Politization in the EU: between national politics and EU political dynamics“ *Journal of European Public Policy*, 26(7), 2019, 1018-1036, 1018-1019.

⁶² Anthony D. Smith, *National Identity* (Penguin, 1991).

⁶³ *Ibid.*

⁶⁴ Gerard Delanty, *Inventing Europe: Idea, Identity, Reality* (Macmillan Press Ltd., Basingstoke, 1995).

⁶⁵ *Ibid.*

⁶⁶ *Ibid.*

Politologė, daug dėmesio skyrusi Europos tapatybės tyrinėjimui, Liebert Ulrike (2012) teigė, kad norint jog moderni politinė sistema, kaip Europos Sąjunga, sėkmingai funkcionuotų yra reikalingas stiprus identiteto suvokimas: gyventojai turi jaustis dalimi bendruomenės, tam kad perduotų galias viršnacionalinėms institucijoms ir jos galėtų sėkmingai valdyti ir būtent krizės skatina europinio identiteto formavimąsi⁶⁷.

Filosofijos mokslų daktaras Povila Aleksandravičius (2012) savo mokslinėje veikloje skyrė daug dėmesio Europos tapatumo klausimams ir teigė, jog būtent geografinis Europos neapibrėžtumas, žvelgiant filosofiniu kampu, ne tik nėra jos tapatybės yda, bet yra jos esmė: „*Europa yra kintanti sąvoka. Neturėdama aiškių natūralių sienų, Europa yra ne geografiškai apibrėžta erdvė, bet kultūrinė visuma, dvasios erdvė, pati save apibrėžianti*“, todėl Europa, žinoma, galėtų būti traktuojama kaip demokratijos vieta, bet, kaip to rezultatas, bet kokios tapatybės – kultūrinės, religinės, supranacionalinės, civilizacinės ir visokios kitokios – atsisakymas tampa būtinybe⁶⁸. Krizė, kaip Europos esmė, pasireiškia tuo, kad Europa yra pasmerkta, lyg koks Sizifas, nuolat ieškoti ir niekada nerasti galutinės savo tapatybės, kurioje galėtų pagaliau apsibrėžti ir visiems laikams sustoti. Tačiau tokia Europos esmė jai vis dėlto netrukdo įgauti tam tikrą – dinamišką – kultūrinę, nacionalinę, politinę, juridinę ir t. t. substanciją ir tapatybę⁶⁹.

Liutauras Gudžinskas (2014) iš esmės pritarė konstruktyvizmo mintims, jog pirmiausia būtent susiformuoja kultūrinis bendrumas, o ne ekonominis: „*jei reikėtų pradėti Europos integraciją iš naujo reikėtų pradėti nuo kultūros*“⁷⁰. Autorius taip pat atkreipė dėmesį, kad ES institucijos šiuo metu kuria europinę tapatybę, ir problemų kelia tai, jog būtent Holokaustas yra kaip negatyvusis Europos integracijos taškas, kuris limituoja vis dar tautoms svarbias nacionalizmo idėjas⁷¹. Daugiakalbystė, konsociacinė demokratija yra didelė problema, todėl negalima remtis į nacionalinius judėjimus Europos Sąjungoje, o jo nuomone, tolimesnė Europos integracija yra neįmanoma be platesnių visuomenės sluoksnių įsitraukimo ir Europinės sąmonės kūrimo⁷². Nors autorius aptaria Holokausto ir karo reikšmę Europos integracijos kontekste, šiuo metu vykstantis karas ir politinis priešas esantis ne Europos viduje, o jos kaimynystėje, gali paskatinti lanksčiau žiūrėti į kolektyvinės tapatybės formavimąsi, atidedant nacionalizmo priešpriešą, nes dabartinėje situacijoje naudingiau gali būti plėtoti kolektyvinę tapatybę.

⁶⁷ Liebert Ulrike, „The emergence of a European identity“ in H. Zimmermann and A. Dur, Key Controversies in European Integration (Palgrave Macmillan, 2012).

⁶⁸ Povilas Aleksandravičius, „Kodėl sunku kalbėti apie Europos tapatybę?“ (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2012).

⁶⁹ *Ibid.*

⁷⁰ Liutauras Gudžinskas, „Europos Sąjungos kultūros politika: integracija, dėl kurios nesiderama“ (Vilnius: Vilniaus universitetas, 2014).

⁷¹ *Ibid.*

⁷² *Ibid.*

Filosofė dr. Nerija Putnaitė (2018), daug tyrinėjusi Europos tapatybės problematiką, teigė, jog Europos projekto silpnumas dažnai siejamas su silpna kultūrine ir Europos tautine tapatybe⁷³. Autorė atkreipė dėmesį Europos tapatybės unikalumą, ir jos silpnumo stiprybę, nes ji gali būti ne konfliktuojanti su nacionaline, o tarsi papildanti ir apgaubianti nacionalinę tapatybę⁷⁴.

Stephanie Bergbauer (2018) teigė, jog pradžią diskusijoms apie Europos tapatybę suteikė 1973 metų Europinės tapatybės deklaracija, tačiau nors ir ši deklaracija paskatino diskusijas tarp intelektualų, svarbiu aspektu išlieka socialinės psichologijos koncepcija, teigianti, jog itin svarbu yra individualus tapatinimasis su Europa, kuris apibrėžiamas, kaip piliečių pačių savęs priskyrimas ir suvokimas kaip europiečio bei emocinį prisirišimą ne tik prie Europos, bet ir prie kitų europiečių⁷⁵. Atsiranda suvokimas, jog ne tik „aš“ esu europietis ir tapatinuosi su Europos kolektyvu, tačiau, kad ir kiti piliečiai tapatinasi su tuo pačiu kolektyvu, kuriam ir „aš“ save priskiriu⁷⁶.

Konstruktyvizmo šalininkas Francis Fukuyama dar 2018 metais teigė, jog šiandien politiką lemia ne tiek ekonominiai ar ideologiniai, kiek tapatybės klausimai, nes šiais laikais daugelyje demokratių šalių kairieji mažiau dėmesio skiria plačiai ekonominei lygybei kurti, o daugiau - įvairių marginalizuotų grupių, pavyzdžiui, etninių mažumų, imigrantų ir pabėgėlių, moterų ir homoseksualų, interesams ginti, kai tuo tarpu dešinieji savo pagrindinę misiją iš naujo apibrėžė kaip patriotinę tradicinio nacionalinio identiteto apsaugą, kuri dažnai yra aiškiai susijusi su rase, etnine kilme ar religija⁷⁷. Pilietybė, kaip ir tapatybė, gali būti poliseminė, o žmonės niekada nenustos mąstyti apie save ir savo visuomenę tapatybės požiūriu, tačiau žmonių tapatybės nėra nei pastovios, nei būtinai suteiktos gimimu⁷⁸. Globalizacijos įtakoje bendruomenės tapo labiau multikultūrinės, todėl atsirado baimė dėl savo identiteto išsaugojimo, o visame ideologiniame spektre tapatybės politika yra ta prizmė, per kurią dabar žiūrima į daugumą socialinių klausimų⁷⁹. Tapatybės politika tapo pagrindine sąvoka, paaiškinančia didžiąją dalį to, kas vyksta pasaulyje, nes tapatybė gali būti naudojama skirstyti, bet gali būti naudojama ir vienyti, tad tai galiausiai ir bus vaistas nuo dabartinės populistinės politikos⁸⁰. Prabėgus šešiams metams nuo autoriaus išsakytų minčių, galima tik patvirtinti, kad tapatybiniai klausimai iki šiol nepraranda savo aktualumo ne tik nacionalinėse, tačiau ir visos Europos

⁷³ Nerija Putnaitė, „Europos tapatybė: ar europietiškas suderinamas su tautiškumu“ *Vilnius: Naujasis židinys-Aidai* (2018).

⁷⁴ *Ibid.*

⁷⁵ Stephanie Bergbauer, „Explaining European Identity Formation. Citizens' Attachment from Maastricht Treaty to Crisis“ *Springer International Publishing AG*, 2018.

⁷⁶ *Ibid.*, 17-18.

⁷⁷ Francis Fukuyama, „Against Identity Politics The New Tribalism and the Crisis of Democracy“ *Foreign Affairs* (2018).

⁷⁸ *Ibid.*

⁷⁹ *Ibid.*

⁸⁰ František Pad'our, „Identity according to Francis Fukuyama: An obstacle to the end of history“ *Politics in Central Europe* Vol. 16, No. 1 (2020), 327-345, DOI: 10.2478/pce-2020-0015.

politikos arenose, o tapatybiniai klausimai naudojami ne vien vienyti, tačiau kartais ir skaldyti Europą.

Konstruktivizmas priešingai aptartoms teorijoms, pirmiausia, pabrėžia socialinių aspektų svarbą: konstruktivizmas yra filosofijos koncepcija, teigianti, kad pažinimo procese tikrovė kuriama subjekto pažintinių galių, pažinimas nulemtas praktinės veiklos⁸¹. Konstruktivizmas tarptautiniuose santykiuose akcentuoja būtent nematerialių veiksnių (kultūrinių konstruktų) svarbą politikos formavime, o šie nematerialūs veiksniai gali būti bendros idėjos, kultūra, normos, tapatybė. Šiuolaikinė Europos tapatybės studija yra stipriai paremta socialiniu konstruktivizmu, darant prielaidą, kad socialiniai procesai yra pagrįsti idėjų konstravimu: manoma, kad ES teisėtumas priklauso nuo europietiškos tapatybės egzistavimo⁸². Konstruktivizmo tyrimai ypač suintensyvėjo po 1992 metų vasario 7 dieną pasirašytos Maastrichto sutarties, kuri ne tik įkūrė Europos Sąjungą ir suteikė prielaidas Eurozonos formavimuisi, tačiau ši sutartis žymi ir Europos pilietybės pradžią⁸³. Konstruktivistus kalbėti apie Europos tapatybę ir jos formavimąsi, reflektuojant į aplinkos pokyčius, dar labiau paskatino ES plėtra į Vidurio ir Rytų Europos regioną, 2008 metų Finansinė krizė, Brexit, migrantų krizės, populizmo augimas, etninių mažumų nepriklausomybės klausimai (pavyzdžiui, Katalonijos siekis atsiskirti nuo Ispanijos). Tiek individuali, tiek kolektyvinė Europos tapatybė implikuoja į vertinimus dėl buvimo ES projekte naudos ir kaštų skaičiavimus. Literatūroje sutinkama, kad piliečiai kolektyvinį identifikavimą ugdo per du pagrindinius kanalus, kurie yra informacija ir patirtis: tai priklauso nuo pranešimų, prieinamos informacijos suvokimo ir piliečių informuotumo apie ES klausimus, nuo asmeninių kontaktų su kitais europiečiais, dalyvavimo ir naudojimosi ES naudomis, ES integracijos pasekmių patirties ir istorinės patirties kolektyvinėje kiekvieno konteksto atmintyje⁸⁴.

Darbe pagrįste remiamasi konstruktivizmo teorijos teiginiais, kurie leidžia svarstyti apie ES projekto sėkmę per socialinius konstruktus: bendras idėjas, normas ir tapatybinį identifikavimąsi su Europos Sąjungos projektu. Konstruktivizmas teigia, jog žmonės aktyviai kuria savo pasaulio ir savęs supratimą per savo patirtį, sąveiką ir tikrovės interpretacijas⁸⁵. Svarbu ir tai, kad konstruktivizmas pabrėžia, jog tapatybės formavimasis yra dinamiškas procesas, priklausantis nuo

⁸¹ Jean Piaget, „Part I: Cognitive development in children: Piaget development and learning“ *Journal Research in Science Teaching*, 2(3) (1964), 176–186, doi:10.1002/tea.3660020306.

⁸² Thomas Christiansen, Knud Erik Jorgensen, Antje Wiener, „The social construction of Europe“ *Journal of European Public Policy* 6(4), (1999): 528-544.

⁸³ European Council, „Maastricht changed Europe“, žiūrėta 2024 m. kovo 30 d., <https://www.consilium.europa.eu/en/maastricht-treaty/>.

⁸⁴ Vicente Royuela, Enrique López-Bazo, „Understanding the process of creation of European identity – the role of Cohesion Policy“ *Investigaciones Regionales - Journal of Regional Research*, no. Esp.46 (2020): 51-70.

⁸⁵ Gellof Kanselaar, „Constructivism and socio-constructivism“ (Utrecht University, 2002), žiūrėta 2024 m. kovo 17 d., https://www.researchgate.net/publication/27690037_Constructivism_and_socio-constructivism.

individo aplinkos ir joje vykstančių socialinių procesų, o šioje terpėje svarbus vaidmuo tenka individui, kuris aktyviai per visą gyvenimą ieško savo tapatybės⁸⁶.

Konstruktivizmo šalininkai tapatybės formavimesi išskiria šiuos reikšmingus aspektus:

- Tapatybė yra socialinė konstrukcija, nes ji yra socialiai sukonstruota, tai reiškia, kad ją formuoja socialinė sąveika ir kultūrinės normos (kurios įvairiose kultūrose, bendruomenėse ir istoriniuose kontekstuose gali skirtis), nes asmenys savo tapatybę formuoja, remiantis vaidmenimis, lūkesčiais ir vertybėmis, kurias jiems priskyrė visuomenė⁸⁷.
- Tapatybės formavimas yra aktyvus procesas, kadangi asmenys aktyviai įsitraukia į aplinką, apmąsto savo patirtį ir įprasmina savo tapatybę, remdamiesi savo juos supančio pasaulio interpretacijomis ir koreguoja savo tapatybę, reaguodami į naują patirtį ir besikeičiančius socialinius kontekstus⁸⁸.
- Svarbus yra asmeninis atstovavimas (angl. *personal agency*): nepaisant socialinių ir kultūrinių veiksnių įtakos, konstruktivizmas pabrėžia asmeninį vaidmenį tapatybės kūrime, t. y. asmenys turi veiksmų laisvę formuoti savo tapatybę per savo pasirinkimus, veiksmus ir interpretuodami savo patirtį⁸⁹. Nors socialinė įtaka sudaro pagrindą tapatybės vystymuisi, asmenys gali atsispirti, derėtis ar iš naujo apibrėžti savo tapatybę, remdamiesi savo įsitikinimais, vertybėmis ir tikslais⁹⁰.
- Asmenys gali turėti sudėtingas tapatybes, t. y. turi kelias tapatybes, kurios laikui bėgant gali keistis, ir jos susikerta ir sąveikauja viena su kita, t. y. tapatybė nėra monolitinė, o pakankamai įvairialypė – asmenys, priklausantys įvairioms socialinėms grupėms ir per savo gyvenimą gali turėti skirtingas tapatybes, priklausančias nuo aplinkos konteksto⁹¹.
- Tapatybės susiformavimui yra svarbus naratyvo konstravimas: identitetas yra kaip naratyvinė konstrukcija, kai individai konstruoja savo jausmą pasakodami ir mąstydami, t. y. žmonės kuria pasakojimus apie savo gyvenimą, išryškindami reikšmingus įvykius, santykius ir išgyvenimus, kurie formuoja jų tapatybę, o šie pasakojimai suteikia nuoseklumo ir prasmės

⁸⁶ Sarina Theys, „Introducing Constructivism in International Relations Theory“, E-international Relations, žiūrėta 2024 m. kovo 30 d., <https://www.e-ir.info/2018/02/23/introducing-constructivism-in-international-relations-theory/>.

⁸⁷ Hoyoon Jung, „The Evolution of Social Constructivism in Political Science: Past to Present“, *Sage Journals* (2019), žiūrėta 2024 m. kovo 30 d., <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/2158244019832703>.

⁸⁸ Szufang Chuang, „The Applications of Constructivist Learning Theory and Social Learning Theory on Adult Continuous Development“ (Indiana State University, 2021), doi:10.1002/pfi.21963, žiūrėta 2024 m. kovo 30 d., https://www.researchgate.net/publication/350064625_The_Applications_of_Constructivist_Learning_Theory_and_Social_Learning_Theory_on_Adult_Continuous_Development.

⁸⁹ Roxana Andrei, „Social Construction of Identities and the Role of Individual Agency in Ethno-Religious Conflicts“, žiūrėta 2024 m. kovo 30 d., https://cabodostrabalhos.ces.uc.pt/n14/documentos/09_RoxanaAndrei.pdf.

⁹⁰ *Ibid.*

⁹¹ Sarina Theys, „Introducing Constructivism in International Relations Theory“, E-international Relations, žiūrėta 2024 m. kovo 30 d., <https://www.e-ir.info/2018/02/23/introducing-constructivism-in-international-relations-theory/>.

„aš“ suvokimui bei padeda žmonėms suprasti, kas jie yra kitų ir juos supančio pasaulio atžvilgiu⁹².

2. Metodologija

Šioje dalyje pristatoma darbo metodologija. Aprašoma tyrime naudotų duomenų atrinkimas ir atlikti tyrimo žingsniai, kurie susideda iš respondentų atrankos, klausimyno respondentams sudarymas, surinktų duomenų analizės atlikimo. Dalies pabaigoje aprašomi numatomi tyrimo iššūkiai ir trūkumai.

2.1. Tyrimo žingsniai

Siekiant įgyvendinti darbo tikslą - įvertinti Ukrainos mobilaus elito atstovų suvokimą apie Europos tapatybę, 2024 metų balandžio ir gegužės mėnesiais buvo atlikta kokybinė analizė. Tyrimas susidėjo iš dviejų pagrindinių dalių: interviu atlikimo bei surinktų duomenų analizės. Pirmoji dalis, interviu atlikimas, buvo atliktas anglų kalba ir, dėl vykstančio karo, nuotoliniu būdu. Respondentams buvo suteikta galimybė pasirinkti iš dviejų variantų: arba užpildyti rašytinę formą (struktūrizuotas interviu), arba atsakyti į klausimus nuotolinio skambučio būdu (pusiau struktūrizuotas interviu). Siekiant gauti kuo daugiau duomenų ir gauti išsamesnius atsakymus, klausimai buvo formuojami atviro klausimo principu, t. y. leidžiant respondentui pačiam pateikti/įrašyti atsakymą, neribojant jo pasirinkimų situacijos vertinime ir neribojant apimties, taip pat tokiu būdu buvo siekiama surinkti ir kuo subjektyvesnį vertinimą. Klausimyne respondentams buvo prašoma paaiškinti, kaip jie supranta Europos tapatybę ir su tuo susijusius aspektus, kaip su kuo jaučia didžiausią tapatinimąsi, kokios gyvenimo aplinkybės galėjo lemti tokį tapatinimąsi (*visas klausimynas pateiktas skyriuje Priedai*). Klausimyne taip pat papildomai buvo siekiama nustatyti ar vykstantis karas pakeitė respondentų požiūrį į ES bei palankumą jos vykdomai politikai bei Ukrainos integracijos į ES klausimą.

2.1.1. Respondentų atranka

Europos tapatybės formavimesi svarbus yra mobilus elitas, kuris yra aprašytas darbo teoriniame pagrinde. Remiantis atlikta analize ir apibrėžta mobilaus elito sąvoka, siekiant įgyvendinti darbo tikslą buvo ieškoma respondentų, kurie atitiktų ar bent jau iš dalies atitiktų mobilaus elito atstovui priskiriamus bruožus: 1) aktyviai dalyvautų Europos Sąjungos projektuose ar mainuose; 2) naudotųsi ES teikiamomis naudomis; 3) mokėtų anglų kalbą. Taip pat itin svarbi sąlyga, kad respondentas būtų

⁹² Babak Ghaempanah, SvetlanaN. Khapova, "Identity play and the stories we live by" *Journal of Organizational Change Management*, Vol. 33 No. 5 (2020): 683-695.

ukrainietis (turėtų Ukrainos pilietybę ir/ar gyventų Ukrainoje, arba bent jau iki 2022 m. vasario 24 dienos būtų gyvenęs Ukrainoje). Su respondentais buvo susisiekiama elektroniniu paštu, remiantis Europos geografus vienijančios organizacijos EGEA (angl. *European Geography Association for students and young geographers*)⁹³ turimais kontaktais su Ukrainoje ir Ukrainos universitetuose veikiančiomis jaunimo organizacijomis. Organizacija pasirinkta todėl, kad ji vienija išsilavinusį Europos jaunimą – studentai (nuo pirmojo bakalauro kurso, magistrantų iki doktorantų ir/ar jau baigusiujų studijas). EGEA aktyviai vykdo veiklą visoje ES ir už ES esančiose valstybėse, organizacija yra remiama ES struktūrinių fondų (Erasmus+), savo veikla atitinka ES vertybes bei nuostatas. Organizacija aktyviai dalyvauja mokslinėse bei kultūrinėse veiklose skirtingose ES ir Europos valstybėse, skatina organizacijos narių keliavimą ir kultūrinius mainus (t. y. atitinka mobilumo kriterijų). Kitas svarbus aspektas, kad organizacijos būstinės yra įsikūrusios Ukrainos universitetuose, tad organizacija vienija mokslškai aktyvų ir motyvuotą jaunimą (t. y. atitinka darbo kontekste naudojamą „elito“ sąvoką). Organizacija kasmet organizuoja daugybę skirtingų mokslinių ir kultūrinių renginių (mainai, kongresai, mokslinės dirbtuvės, lyderių stovyklos ir kita), kurių metu organizacijos nariai aktyviai keliauja po Europos miestus ir universitetus ir keičiasi idėjomis, diskutuoja ne tik tarpusavyje, tačiau ir su universitetų dėstytojais, profesoriais ir sričių ekspertais, kartu sprendžia ne tik studentų problemas, tačiau ir diskutuoja bei vykdo mokslines dirbtuves klimato kaitos, geopolitikos, urbanizacijos, agrokultūros, mobilumo, tvarumo ir kitomis susijusiomis temomis. EGEA misija, apibrėžta EGEA statute yra (iš anglų į lietuvių kalbą versta darbo autorės): *„EGEA orientuojasi į Europos studentus ir jaunus geografijos srities specialistus, siekdama skatinti dalijimąsi informacija, tinklų kūrimą, savanorystę ir alternatyvų neformalų tarpusavio mokymąsi. Mūsų bendra tapatybė skatina mūsų atsidavimą kurti naujovišką ir geresnę ateitį visiems. Siekiame stiprinti strateginę geografijos padėtį Europoje. Suteikiame jauniesiems geografams daugiau galių ir skatiname juos aktyviai dalyvauti sprendimų priėmimo procesuose Europos, nacionaliniu ir vietos lygmeniu. Kartu norime kurti Europą kaip tarpvalstybinės draugystės, tarpkultūrinio dialogo, įvairovės, tvarumo ir nediskriminavimo erdvę“*⁹⁴. EGEA ugdo demokratišką ir proeuropietišką jaunimą, o organizacijos misija atitinka Europos Sąjungos idėjas ir skatina Europos jaunimo bendrystę, atitinka ir ES devizą „Suvienijusi įvairovę“⁹⁵, kas yra itin tinkama terpė ir Europos tapatybės formavimuisi.

Užklausa dalyvauti tyrime ir atsakyti į užduotus klausimus, buvo siunčiama bendrais būstinių elektroniniais paštais, tačiau buvo leidžiama ir prašoma respondentų pasidalinti klausimyno nuoroda

⁹³ European Geography Association (EGEA), žiūrėta 2024 m. kovo 31 d., <https://egea.eu/>.

⁹⁴ European Geography Association (EGEA), Official Documents: Statutory Base, žiūrėta 2024 m. gegužės 10 d., <https://egea.eu/documents/>.

⁹⁵ European Union, „EU motto“, žiūrėta 2024 m. kovo 30 d., https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/symbols/eu-motto_en.

su kitais organizacijos nariais, kurie atitinka respondentams keliamas sąlygas, taip siekiant surinkti daugiau respondentų atsakymų iš visos Ukrainos. EGEA Ukrainoje šiuo metu turi aštuonias būstines: Kijeve, Lucke, Lvive, Chersone, Charkive, Chernivtsi, Ternopilyje ir Dnipro miestuose. Užklausa dalyvauti tyrime buvo nusiųsta oficialiais būstinių kontaktais: lutsk@egea.eu, lviv@egea.eu, kyiv@egea.eu, kharkiv@egea.eu, dnipro@egea.eu, ternopil@egea.eu, kherson@egea.eu, chernivtsi@egea.eu bei papildomai susisiekti su būstinių kontaktiniais asmenimis⁹⁶. Tyrime sutiko dalyvauti 22 EGEA organizacijos nariai.

2.1.2. Duomenys

Tyrimo metu buvo išsiųsti kvietimai dalyvauti tyrime visoms aštuonioms Ukrainoje šiuo metu veikiančioms EGEA būstinėms (*žiūrėti 2.1.1 Respondentų atranka skirsnį*), ir tyrimo metu buvo gauta 22 respondentų atsakymas. Visi dalyviai pasirinko rašytinę formą (struktūruotas interviu metodus) bei dalyviai rinkosi galimybę išsaugoti anonimiškumą. Gerbiant respondentų norą pateikti atsakymus anonimiškai, darbe pateikiama apibendrinama informacija, kuri neleistų atskleisti respondentų asmeninių detalių, kurios leistų vienokiu ar kitokiu būdu atskleisti respondentų tapatybės.

Visi respondentai yra organizacijos EGEA nariai, tad tyrimo metu buvo pasiekta tikslinė tyrimo grupė, kadangi kvietimas dalyvauti buvo siųstas oficialiais būstinių kontaktais ir kvietimu nebuvo pasidalinta viešuose šaltiniuose, tokiu būdu buvo suvaldyta rizika, jog tyrime galėtų dalyvauti ir ne EGEA organizacijos nariai.

Apibendrinant surinktus respondentų atsakymus, tyrime dalyvavo 22 EGEA organizacijos narys iš Ukrainos. Respondentų amžiaus amplitudė yra nuo 18 metų iki 29 metų. Dėl savo amžiaus, respondentai turi skirtingą patirtį EGEA organizacijoje (laiko aspektu), tačiau tyrimo metu ir mažiau patyrusių atsakymai yra reikšmingi tyrimui, kadangi leidžia palyginti atsakymus su ilgiau organizacijoje veikiančių respondentų atsakymais ir leidžia įvertinti ar tokių respondentų atsakymai dėl tapatinimosi su Europa skiriasi. Tyrėjai, tyrinėdami Europos tapatybės jausmą, išskiria, kad vyrai yra labiau linkę tapatintis su Europa nei moterys, ir kad vyrai yra labiau linkę palaikyti ES⁹⁷, todėl

⁹⁶ Kiekviena EGEA būstinė turi du kontaktinius asmenis būstinėje (Contact Person 1 ir Contact Person 2), kurių kontaktai žinomi visiems organizacijos nariams, tam, kad esant poreikiui kiekvienas organizacijos narys galėtų susisiekti su būstine dėl jam iškilusių klausimų (darbo autorės pastaba).

⁹⁷ Sarah Ciaglia, Clemens Fuest, Friedrich Heinemann, „What a feeling?! How to promote ‘European Identity’“, EconPol Policy Report October Vol.2, 2018, 26.

tyrimo metu buvo paprašyta respondentų pateikti ir informaciją dėl lyties⁹⁸. Visi respondentai nurodė savo lytį „moteris“ (12 respondentų) arba „vyras“ (10 respondentų).

Remiantis, respondentų atsakymais į antrąją klausimyno dalį, kurioje buvo renkami duomenys dėl respondentų asmeninių patirčių, kaip išsilavinimas, patirtis ES projektuose, respondentai atitinka mobiliojo elito sąvoką, kadangi yra mobilus ir išsilavinęs jaunimas bei turi patirties ir naudojami ES naudomis (arba bent jau naudojami iki dabar Ukrainos teritorijoje vykstančio karo pradžios).

2.1.3. Klausimyno respondentams sudarymas

Siekiant sudaryti klausimyną, leidžiantį pasiekti darbo tikslą, pirmiausia buvo atlikta literatūros analizė (žiūrėti pirmąjį darbo skyrių *Darbo teorinis pagrindas*), kurioje apžvelgiama Europos tapatybės tyrimų laukas ir jame vykstančios mokslinės diskusijos, leidžiančios apibrėžti Europos tapatybės sąvoką bei jos formavimosi prielaidas ir tarptautinių santykių teorijų funkcionalizmo ir neofunkcionalizmo, postfunkcionalizmo ir konstruktyvizmo idėjos bei jų pagrindiniai argumentai, leidžiantys apibrėžti Europos tapatybės sąvoką jos formavimosi prielaidas. Remiantis surinkta literatūra, klausimynas buvo sudarytas taip, kad leistų įvertinti respondentų suvokimą apie Europos tapatybę, kartu atsižvelgiant į vykstančio karo tarp Ukrainos ir Rusijos įtaką. Klausimyną respondentams sudaro 15 klausimų, jų sąrašas lietuviškai ir angliškai pateiktas skyriuje Priedai.

Klausimyną sudaro dvi pagrindinės dalys: pirmoji dalis sudaryta iš bendrinių klausimų, o antroji iš asmeninių klausimų. Pirmosios dalies klausimais siekiama suprasti, kaip Ukrainos mobilusis elitas suvokia Europos tapatybę, vertina Europos Sąjungą ir su kuo labiausiai jaučia tapatinimąsi. Šia dalimi siekiama įvertinti, koks yra respondentų Europos tapatybės jausmas. Antroji dalis sudaryta jau iš asmeninių klausimų, kurių tikslas suprasti respondentų asmeninę patirtį, kuri gali būti svarbi siekiant vertinti atsakymus į pirmosios dalies klausimus ir respondentų Europos tapatybės jausmo susiformavimui.

Pirmasis klausimyno klausimas dar yra žinomas, kaip Moreno klausimas ir yra itin dažnai naudojamas apklausose bei tyrimuose, kuriais tiriama Europos tapatybė⁹⁹. Svarbu paminėti, kad Moreno klausimas yra naudojamas ir Eurobarometro apklausose, kuriomis tiriama Europos tapatybė

⁹⁸ Klausimas dėl lyties buvo formuojamas atviro klausimo principu, t. y. respondentai galėjo patys įrašyti savo lytį, taip kaip ją supranta, taip siekiant atsiriboti nuo dviejų lyčių skirstymo ir išlaikyti neutralią poziciją, nenurodant respondentams iš kelių ir kokių lyties supratimų respondentas turėtų rinktis (darbo autorės pastaba).

⁹⁹ Sarah Ciaglia, Clemens Fuest, Friedrich Heinemann, „Fostering European Identity“ *European Integration Studies* No. 14, (KTU: 2020), 9-25, doi.org/10.5755/j01.eis.1.14.25492, 11.

ES valstybėse narėse¹⁰⁰. Šis klausimas įgavo Moreno pavadinimą, dėl profesoriaus, sociologo Luis Moreno, kuris pirmasis panaudojo šį klausimą tirdamas sub-nacionalines tapatybes (Morenas tyrė škotų ir katalonų tapatybių santykį su atitinkamai Britanijos ir Ispanijos tapatybėmis)¹⁰¹. Šis klausimas gali reikšmingai prisidėti prie vertinimo ir ukrainiečių savęs matymo tik kaip ukrainietis, ar galimo tapatinimosi ir su Europa.

Antrasis klausimas reikšmingas siekiant įsivertinti, visų pirmą ar respondentai mato savo tapatinimąsi su vienu iš pasirinkimų ir jei taip, su kuo labiausiai: Europa (kaip teritoriniu vienetu), Europos Sąjunga (kaip institucija) ar europiečiais (bendrumas su žmonėmis). Tyrimuose, kuriais siekiama tyrinėti tapatinimąsi su Europa, ne vienas tyrėjas būtent tyrė ar žmonės tapatinasi su europiečiais, nes jaučia bendrumą su Europos žmonėmis, ar su Europos Sąjungos institutu, ar dėl geografinių aspektų mato save tik kaip žemyno, kuriame gyvena dalimi. Tapatinimasis tik su teritorija yra silpniausia prielaida susiformuoti tapatybei.

Trečiasis klausimas siekia vertinti respondentų palankumą Europos Sąjungai, tyrimuose, kuriuose tiriama Europos tapatybė dažnu atveju per šį klausimą siekiama įvertinti tapatybės jausmą, nes tik esant palankiam vertinimui formuojasi palankumas ES, kuris dažnu atveju ir siaurąja prasme ir yra įvardijamas, kaip Europos tapatybė.

Nuo ketvirto iki aštunto klausimo surinktais atsakymais siekiama įvertinti subjektyvų respondentų suvokimą apie ES, kas jai būdinga bei ar respondentai mato ir save europiečiais. Šiuose klausimuose įpinama ir vykstančio karo linija, kadangi vykstanti krizė be abejonės turi svarios įtakos ir tapatybiniais ukrainiečių konfliktams ir klausimams. Svarbu pažymėti, jog atliekamame tyrime atsižvelgiama į vykstančio karo galimą įtaką ukrainiečių tapatinimuisi su Europa, tačiau dėl kartu vykstančio ir intensyvaus informacinio karo, darbe nėra detaliau nagrinėjama ir vertinama vykstančio karo padaryta įtaka ukrainiečių tapatinimuisi su Europa.

Klausimynas užbaigiamas asmeniniais klausimais apie respondentų patirtį ES projektuose, kadangi būtent dalyvavimas juose literatūroje minima, kaip prielaida, leidžianti formuoti gilesnei europinei tapatybei. Svarbu yra ne tik dalyvavimas projektuose, tačiau ir trukmė integravimosi per šias patirtis. Taip pat, šiais klausimais bus siekiama įvertinti respondentų atitikimą mobilios elito sąvoką atitinkantiems kriterijams (t. y. įvertinti respondentų mobilumą ir išsilavinimą, naudojimąsi

¹⁰⁰ GESIS Leibniz Institute for the Social Sciences, Eurobarometer Data Service, žiūrėta 2024 m. gegužės 10 d., <https://www.gesis.org/en/eurobarometer-data-service/search-data-access/eb-trends-trend-files/list-of-trends/europ-identity>.

¹⁰¹ Centre of Constitutional Change, „Professor Luis Moreno“, žiūrėta 2024 m. gegužės 10 d., <https://www.centreonconstitutionalchange.ac.uk/news-and-opinion/professor-luis-moreno>.

ES naudomis). Taip pat, sudaryta galimybė papildomai pasidalinti mintimis bei pridėti savo nuomonę apie klausimyną ar šią temą jei respondentui liko neišsakytų minčių (*žiūrėti 1 priedas 16 klausimas*).

2.1.4. Analizės eiga

Surinkus respondentų interviu, buvo siekiama suprasti respondentų Europos tapatybės supratimą ir vertinimą. Gauti atsakymai buvo apibendrinti ir kategorizuojami pagal jų panašumus ir įvardijamus argumentus. Atsakymai vertinami remiantis teorine darbo dalimi ir joje aptartais kriterijais, siekiama nustatyti ar respondentai turi savybių reikalingų Europos tapatybės jausmui (*žiūrėti 3 darbo skyrių*). Vėliau, apibendrinus visą surinktą medžiagą, formuluojamos darbo išvados bei rekomendacijos (*žiūrėti skyrių Išvados*).

2.1.5. Tyrimo iššūkiai ir trūkumai

Vienas iš tyrimo trūkumu būtų įvardijamas, kaip ribotas dalyvių skaičius. Apklausta 22 respondentų ir toks skaičius nėra pakankamas generalizuoti ir apibendrinti viso Ukrainos mobilaus elito nuomonę, tačiau toks tyrimas gali būti pradžia tolimesniems ir detalesniems tyrimams šia tema bei prisidėti prie Ukrainos visuomenės eurofiliškumo bei Ukrainos integracijos į ES diskusijos.

Kitas trūkumas, interviu buvo atlikti nuotoliniu būdu ir rašytine forma, ir tokiu būdu buvo apribota galimybė paklausti respondentų papildomų klausimų ar patikslinimų, leidžiančių surinkti kokybiškesnius atsakymus bei respondentų platesnį požiūrį, nors tokia forma ir leido išlaikyti struktūrizuoto interviu formą. Taip pat, interviu buvo atliekamas anglų kalba, kuri nėra gimtoji nei šio darbo autorės, nei respondentų. Respondentų atsakymai vėliau buvo verčiami į lietuvių kalbą, kas galėjo pakenkti pirminei norimai perteikti minčiai atskleisti.

Nors vykstantis karas suteikia darbo temai aktualumo ir naujumo, kartu tai ir suteikia neigiamą emocinį foną. Vykstantis karas yra itin sunki ir skaudi patirtis ukrainiečiams, ir respondentams gali būti sunku vertinti vykstančius procesus bei tapatybės formavimąsi tokiomis besikeičiančiomis aplinkybėmis. Svarbu paminėti, kad vykstantis karas persikelia ir į informacinę erdvę, kuri gali turėti įtakos respondentų atsakymams, kadangi Ukraina itin aktyviai siekia išnaudoti šį karą, kaip galimybę prisijungi prie ES supaprastintu narystės į ES keliu, nepaisant to, kad ES lūkuriuoja priimti reikšmingesnius sprendimus šiuo klausimu¹⁰².

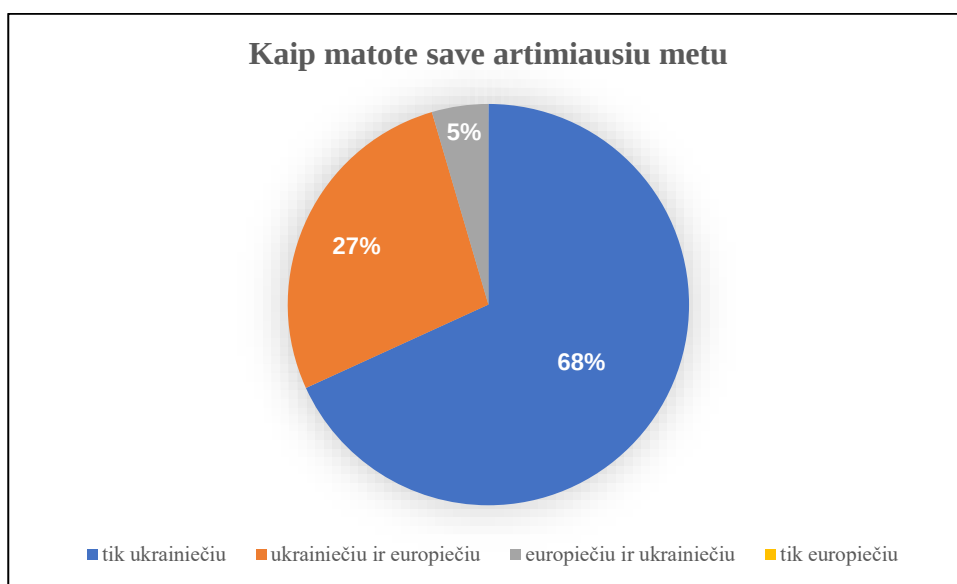
¹⁰² Barbara Moens ir Jakob Hanke Vela, „Ukraine prepares to join the EU club – but Brussels doesn’t want to talk about it“, Politico, 2024, žiūrėta 2024 m. balandžio 24 d., <https://www.politico.eu/article/ukraine-eu-farm-protests-ursula-von-der-leyn-volodymyr-zelenskyy/>.

3. Europos tapatybės samprata pagal Ukrainos mobilųjų elitą

Šioje dalyje yra pristatomi darbo rezultatai – pateikiama Europos tapatybės sąvokos samprata pagal apklaustą Ukrainos mobilųjų elitą ir gautų respondentų atsakymų analizė.

3.1. Moreno klausimas

Europos tapatybės tyrimuose vienas svarbiausių klausimų tapatybės nustatymui yra vadinamasis Moreno klausimas, (1 klausimyno klausimas), naudojamas tapatybių santykiui tirti, kuriuo klausiama, kaip artimiausiu metu save matytumėte: tik ukrainiečių; ukrainiečių ir europiečių; europiečių ir ukrainiečių; tik europiečių. Didžioji dauguma tyrime dalyvavusių respondentų pasirinko pirmąjį variantą, kad matytų tik kaip ukrainietį (15 respondentų, kas sudaro 68,2 proc.), antrasis populiariausias atsakymas buvo antrasis „ukrainiečių ir europiečių“, kurį pasirinko 6 respondentai, kas sudaro 27,3 procentus. Vos vienas respondentas, kas sudaro 4,5 proc., pasirinko trečiąjį variantą „europiečių ir ukrainiečių“ (žiūrėti 1 pav.).

1 pav. Respondentų atsakymų į pirmąjį klausimyno klausimą pasiskirstymas.

Diskusijose dėl kolektyvinės Europos tapatybės dažnai pabrėžiama ir jos konfliktas su nacionaline tapatybe, kuri turi stipresnį istorinį pagrindą ir paprastam žmogui lengviau „apčiuopiamą“ pavidalą. Europos tapatybė nėra suteikiama gimstant, ji įgyjama per asmeninę patirtį, kuri galima esant atitinkamoms ir palankioms aplinkos sąlygoms¹⁰³. Tautinės tapatybės daugumoje visuomenių yra ryškiausiai išreikštos ir artimiausios piliečiams, nes tautinė pilietybė įgyjama

¹⁰³ James W. Scott, „Europe and European identity in today’s world and political climate“, Yerun, žiūrėta 2024 m. gegužės 13 d., <https://yerun.eu/2022/05/europe-and-european-identity-in-todays-world-and-political-climate/>.

gimstant ir perimama iš tėvų, tad dar vaikui augant žmonės jau įpranta tapatintis pagal tautybes. Mokslinėse diskusijose dėl Europos tapatybės sėmės, yra nesutarimų ir dažnu atveju, pavyzdžiui, postfunkcionalistai, kritiškai žiūri į kolektyvinės tapatybės sėkmę, būtent dėl per stipriai išreikštų nacionalinių tapatybių. Europos Sąjungos liūdnasis atspirties taškas yra Holokaustas ir karų išvarginta Europa, kuri siekdama taikos kūrė politinę ir ekonominę sąjungą, siekdama vienyti europiečius atsiribojant nuo tautybių, kurios labiau linkusios skaldyti, o ne vienyti¹⁰⁴. Nors Europoje ir pabrėžiama susivienijusi įvairovė ir skirtingų kultūrų sugebėjimas gyventi tarsi po vienu skėčiu, gilesnės integracijai reikalinga gilesnė kolektyvinė tapatybė ir daugumos matymas savęs, kaip ir europiečio. Kolektyvinės tapatybės dažnai pastatomos, kaip priešprieša nacionalinei tapatybei, tačiau Europos tapatybė yra viršnacionalinė, nepretenduojanti pakeisti nacionalinės tapatybės, o verčiau ją papildanti ir sugebanti būti šalia. Nors dauguma respondentų atsakė, kad save matytų, kaip tik ukrainiečius (nacionalinė tapatybė), 7 respondentai visgi matytų save ir kaip europiečius (kolektyvinė tapatybė). Žvelgiant detaliau į šių respondentų profilius ir siekiant suprasti, kas galėjo lemti tokį respondentų pasirinkimą, pastebima tendencija, kad 6 iš 7 respondentų savo studijų metais dalyvavo Erasmus programoje¹⁰⁵ bei nurodė, kad aktyviai dalyvavo EGEA organizacijos organizuojamose veiklose. Šis pastebėjimas leidžia daryti išvadą, kad asmeninė patirtis ir aktyvus naudojimasis ES naudomis sėkmingai prisideda prie Europos tapatybės jausmo stiprinimo. Tapatybės yra formuojamos per patirtį tiek asmeninę, tiek ir kolektyvinę, ir žvelgiant iš Europos tapatybės prizmės, itin reikšmingas yra ir laiko faktoriaus dedamoji, kadangi norint susiformuoti Europos tapatybei reikia turėti sukaupus ir patirties gyvenimo tinkamoje terpėje. Ši terpė suformuojama ne tik valstybės sprendimų, žiniasklaidos priemonių, tačiau ir asmeninės patirties dalyvaujant įvairiuose Europos Sąjungos remiamuose projektuose, naudojantis ES teikiamomis naudomis, kaip keliavimas, kultūriniai ir moksliniai renginiai, studijų ir jų mainų galimybės Europoje. Įdomu pastebėti tai, kad priešingai nei numato literatūra, kartu save ir matančiais, kaip europiečiais, 6 iš 7 respondentų yra moterys ir 1 vyras, tačiau turintis daugiau patirties Erasmus programoje ir ilgiau už kitus respondentus gyvenęs ES valstybėse narėse.

Naudojimasis ES naudomis ir ypatingai viena ryškiausių ES teikiama nauda – laisvu judėjimu reikšmingai prisideda prie Europos tapatybės formavimosi, kadangi mobilumas yra viena iš būtinų sąlygų norint susiformuoti Europos tapatybės jausmui. Nors mobilumas turi reikšmingos įtakos Europos tapatybės formavimesi, tačiau vien mobilumas nesukuria Europos tapatybės¹⁰⁶, jis yra, kaip

¹⁰⁴ André P. DeBattista, „The EU and the Multifaced Nature of European Identity“ (Brussels: Wilfried Martens Centre for European Studies, 2022), 20.

¹⁰⁵ European Commission, „Erasmus+ EU programme for education, training, youth and sport“, žiūrėta 2024 m. gegužės 13 d., <https://erasmus-plus.ec.europa.eu/>.

¹⁰⁶ Gregor Schäfer, „Construction of European Identity among Intra-EU Mobile Young Academics“ *Journal of Identity and Migration Studies* Vol.14, No. 1, 2020.

viena iš sąlygų reikalingų sėkmingas susiformavimui bendros tapatybės, nes patirtis įgyta per judėjimą Europoje ir Europos Sąjungoje leidžia sustiprinti tapatinimąsi su Europa per skirtingus tapatinimosi būdus, t. y. leidžia tapatintis su Europa kaip bendra teritorine erdve, su Europos Sąjunga, nes asmuo judėdamas Europoje neišvengiamai naudojasi ES teikiamomis naudomis, ir judėjimas itin prisideda prie kultūrinių ryšių kūrimo bei jų stiprinimo ir leidžia formuotis tapatumui su europiečiais. Judėjimas Europoje leidžia užmegzti draugystes, kurti ir stiprinti profesinius ir akademinius ryšius bei tinklą, kuris gali būti naudingas karjerai ir jos siekimo tarptautinėse institucijose. Aktyvus judėjimas Europos Sąjungoje itin būdingas jaunimui, kuris studijuoja ir dėka ES fondų remiamų projektų, gali laisviau judėti ir naudotis karjeros ir mokslo galimybėmis ne tik savo, tačiau ir kitose Europos šalyse. Mobilumo jausmas skatina jaunimo Europos tapatybės, kuris vėliau kurs ateitį savo šalyse ir Europoje bei užims svarbias pozicijas¹⁰⁷.

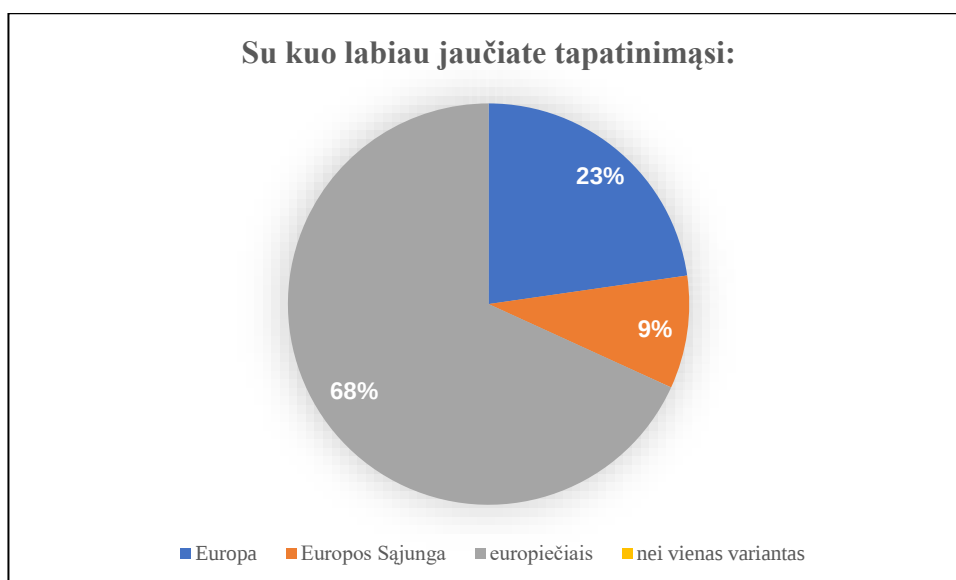
Nepaisant Europos tapatybės sąvokos sudėtingumo ir konflikto su nacionalinėmis tapatybėmis, Europos tapatybės koncepcija ir vaidmuo Europos integracijoje yra fundamentalus ir viena iš būtinų sąlygų sėkmingai Europos integracijai¹⁰⁸. Surinkti duomenys leidžia teigti, kad net ir sudėtingoje tapatybinėje kryžkelėje esantys ukrainiečiai, gali suformuoti kolektyvinę Europos tapatybę išsaugojant ir savo nacionalinę tapatybę. Tiesa, taip save mato tie ukrainiečiai, kurie turi daugiausiai patirties ir kontakto su ES naudomis bei ryšių su kitais europiečiais.

3.2. Tapatinimasis su Europa

Laiko suformuoti kultūriniai ryšiai ir kultūrinis bendradarbiavimas, kuriamas per meną, literatūrą, muziką, mokslą, leidžia integruotis europiečiams ir padeda kurti stipresnį ryšį ir priklausymo jausmą. Bendrų vertybių, tokių kaip demokratija, pagarba žmogaus teisėms, turėjimas gali prisidėti prie piliečių Europos tapatybės stiprinimo. Per patirtį, kuriami ryšiai su kitais europiečiais ir kartu pasitikėjimas kitais europiečiais su kuriais turi bendras vertybes, o šie asmeniai ryšiai prisideda prie bendros Europinės tapatybės formavimosi ir stiprinimosi. Remiantis surinktais respondentų atsakymais, didžioji dauguma net 15 respondentų, kas sudaro 68,2 proc., atsakydami į antrąjį klausimą pasirinko būtent tapatumą su europiečiais (žiūrėti 2 pav.).

¹⁰⁷ Gregor Schäfer, „Construction of European Identity among Intra-EU Mobile Young Academics“ *Journal of Identity and Migration Studies* Vol.14, No. 1, 2020.

¹⁰⁸ Georg Kamphausen, „European Integration and European Identity: Towards a Politics of Difference“ *JSTOR* Vol. 15, No. 1 (2006), 24-31.

2 pav. Respondentų atsakymų į antrąjį klausimyno klausimą pasiskirstymas.

Toks vertinimas yra palankus sukurti prielaidas sėkmingai valstybės ir jos piliečių integracijai, kadangi reikšminga visuomenei matys save kaip tapatų kitiems piliečiams. Visuomeniniu požiūriu pagrįstas požiūris daro prielaidą, kad europiečiai, norėdami sukurti sėkmingą ES, turi tapatintis save su kitais Europos piliečiais bei pasitikėti kitais europiečiais, ir turi turėti jausmą, kad yra demokratinės piliečių bendruomenės dalis, kas leidžia nustatyti Europos integracijos proceso teisėtumą¹⁰⁹. Antrasis populiariausias atsakymas, kurį pasirinko 5 respondentai, kas sudaro 22,7 proc., pasirinko tapatinimąsi su Europa. Nors tapatybiniuose klausimuose didelę reikšmę turi ir geografinis determinizmas, kadangi Europos žemynas sukuria bendrą erdvę su kuria yra linkę tapatintis europiečiai, vis dėlto tapatinimasis su Europa, kaip su erdve ir teritoriniu vienetu, turi savyje mažiausiai išreikštą tapatybės jausmą. Tapatinimąsi su Europos Sąjunga pasirinko 2 respondentai, kas sudaro 9,1 proc. apklaustųjų dalies. Žvelgiant detaliau į šių dviejų respondentų profilius, nors pasirinko vienodą variantą, tačiau patirtis skiriasi, tapatinimąsi su ES pasirinko vienas iš vyriausių respondentų, kuris turi labiausiai išreikštas mobilaus elito savybes (išsilavinęs, dalyvavęs ES projektuose ir programose bei šiuo metu gyvenantis ES), pasirinko būtent tapatinimąsi su Europos Sąjunga, kita respondentė pasirinkusi šį variantą yra jauniausia bei turinti mažiausiai mobiliam elitui priskiriamų savybių. Toks skirtingas vertinimas atitinka ir teorines prielaidas, iš vienos pusės labiausiai patyrę ir besinaudojantys ES naudomis sukuria ryšį su ES, kita vertus funkcionalistinis požiūris siūlo, kad Europos tapatybė gali būti grindžiama būtent per pasitikėjimą tuo, kaip Europos institucijos yra perspektyvios ir veiksmingos skatinant ekonomikos augimą ir valstybės klestėjimą,

¹⁰⁹ Leone Niglia, „BOOK REVIEWS. Zur Verfassung Europas—Ein Essay. By Jürgen Habermas. Berlin: Suhrkamp, 2011“ *European Law Journal* Vol. 18, No. 6, November 2012, 887–894

tad žmonėms gali būti lengviau suprasti Europos pilietybę, susijusią su Europos įstatymų suteikiamomis teisėmis, nei europietišką tapatybę, susijusią su priklausymo Europos Sąjungai jausmu, kuris yra neatsiejama asmens socialinės tapatybės dalis¹¹⁰.

Apibendrinant atsakymą į antrąjį klausimą, kuriuo buvo siekiama suprasti su kuo labiausiai tapatinasi ukrainiečiai, visi respondentai turi prielaidų Europos tapatybės formavimuisi, nei vienas kandidatas nepasirinko varianto, kad nejaučia tapatinimosi nei su vienu iš variantų, tad tam tikrą tapatinimąsi turi visi. Daugumos tapatinimasis yra išreikštas per ryšį su europiečiais, kas turi teigiamos įtakos gilesnės tapatybės formavimuisi. Toks ryšys su europiečiais, gali būti nulemtas būtent keliavimo ir asmeninių patirčių dalyvaujant ES projektuose, EGEA veikloje, kurios metu sukuriama asmeniniai ryšiai su organizacijos nariais visoje Europoje. Tapatinimasis su europiečiais labiau atitinka konstruktyvizmo šalininkų išsakytas mintis, kad žmonėms lengviau jausti bendrumą paremtą socialiniais konstruktais, o ne atsirandantį iš ES teisės ir institucijų suteiktų naudų įsisavinimo ir palaikymo. Dalyvaujant bendrose veiklose su kitais europiečiais, kuriamas bendrumo jausmas tarp skirtingų kultūrų, kuriamos naujos tradicijos ir prierašumo jausmas tarptautinei bendruomenei, kuris yra reikalingas norint jaustis dalimi bendruomenės. Savęs matymo, kaip Europos bendruomenės nariu, leidžia labiau palaikyti ir bendrą kolektyvinį problemų sprendimą, kurį aptarė postfunkcionalistai, palaikymą tam tikrų kompetencijų perdavimą viršnacionaliniu lygiu, taip siekiant efektyviau spręsti visam kolektyvui svarbias problemas, kaip, pavyzdžiui, klimato kaitos klausimai.

3.3. Europos Sąjungos įvaizdis

Didelę reikšmę Europos tapatybės formavimesi atlieka politiniai aspektai ir būtent politinio veikėjo Europos Sąjungos vaidmuo bei ES vertinimas. ES būdama ryški ir suformavusi Europos žemyne stiprią politinę ir ekonominę valstybių sąjungą be ekonominio bendradarbiavimo aktyviai veikia ir kultūrinius ryšius taip kurdama bendrumo jausmą tarp europiečių.

Europos tapatybės jausmui skatinti ir susiformuoti svarbu suprasti ir kaip ukrainiečiai mato ES bei kokias jai būdingas savybes išskiria. Atsakydami į 5 klausimą, kuriuo respondentų buvo prašoma pateikti suvokimą apie Europos Sąjungą bei kas jai būdinga. Dauguma respondentų ES įvardijo, kaip politinę ir ekonominę organizaciją, kuriai būdinga demokratija, taika, stipri ekonomika, žmogaus teisės ir laisvės, laisvas judėjimas, mokslo ir darbo galimybės europiečiams. Dauguma respondentų pabrėžė tai, kad ES vienija nepriklausomas valstybes, kurios yra demokratiškos ir turi

¹¹⁰ Thomas Risse. *A Community of Europeans? Transnational Identities and Public Spheres*. Ithaca: Cornell University Press, 2010.

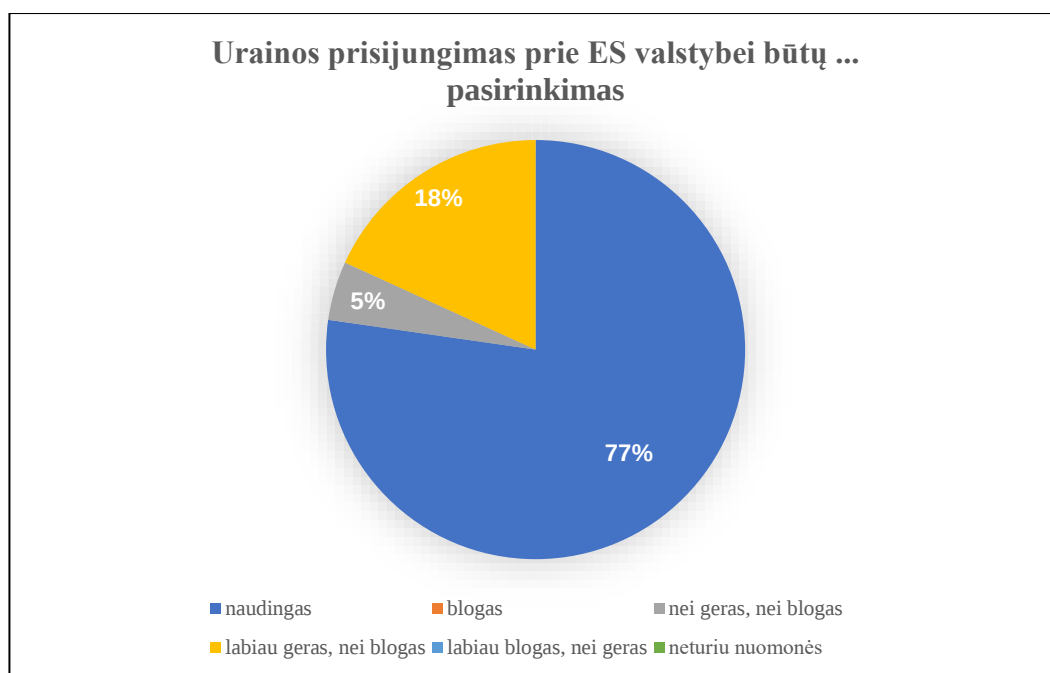
itin glaudžius ekonominius ryšius. Respondentai atsakydami į šį klausimą išskyrė ir ES vaidmenį kuriant taiką Europoje. Nors dauguma respondentų pabrėžė ES politinę ir ekonominę integraciją, nemažoje dalyje pastebima ir platesnis ES matymas, kadangi ES mato ir kaip žmonių bendruomenę, kuri dalinasi vienodomis vertybėmis ir kultūriniais ryšiais, ir dėl to valstybėms, priklausančioms ES, nereikia jas skiriančių sienų. Panašu, kad nepaisant vidinių ES nesutarimų, ukrainiečiams žvelgiant iš šiek tiek stebėtojo pozicijos, susidaro įvaizdis, kad ES yra vieningesnė, sugebanti pasiekti politinį konsensumą, kartu sprendžianti bendras bėdas ir problemas. Respondentų atsakymuose atsispindi ir literatūroje sutinkami ES apibūdinimai, tačiau respondentai mato ir europiečių vienybę bei bendrumą, bei viename iš atsakymų respondentas pabrėžė tai, kad ES jau išaugo iš tik politinės ir ekonominės sąjungos ir jau „ES sprendžia ir siekia visas Europos sritis bei kiekvieno europiečio klausimus“.

Tyrime dalyvavę ukrainiečiai teigia manantys, jog Ukraina dalinasi bendromis savybėmis ir idėjomis su ES. Atsakydami į šeštąjį klausimą, dauguma respondentų, net 19, atsakė, kad dalinasi bendromis vertybėmis su ES, likę 3 respondentai atsakė, kad dalinasi tik tam tikromis vertybėmis ir iš dalies. Respondentams vėlgi buvo sudėtingiau konkrečiai išskirti, kurios būtent vertybės ir idėjos yra bendros. Dalis respondentų išskyrė, kad būtent demokratija vienija ES su Ukraina, ir tai, kad Ukraina jau yra kandidatė į ES leidžia teigti, kad turi bendrumo. Prie demokratijos buvo paminėta ir kultūriniai ryšiai ir renginiai, kaip, pavyzdžiui, vieno respondento nuomone Ukraina su ES vienija Eurovizijos dainų konkursas. Atsakymai į šį klausimą, gali iš dalies paaiškinti ir respondentų pasirinkimą atsakant į antrąjį klausimą, kadangi respondentams sunku išskirti ryškesnius aspektus, kas ukrainiečius vienija su Europa, todėl nesirenkama tapatinimasis su ES, tačiau bendrumas jaučiamas ir per kultūrinius ryšius, kuriuos labiau sieja su ukrainiečiais. Įdomu pastebėti, kad ES yra siejama ne tik su politika ir ekonomika, bet matoma ir Eurovizijos reikšmė kuriant Europos tapatybę, ką pabrėžia ir ES integracijos ir Europos tapatybės tyrinėtojai¹¹¹.

Tapatybiniuose klausimuose yra svarbus subjektyvumas ir savęs priskyrimas kolektyvui, respondentai mato save, kaip tapačius su ES, tačiau trūksta gilesnės tapatybės, todėl tapatinimasis nėra toks ryškus ir respondentams nėra lengva detalčiau pakomentuoti savo nuomonę. Tapatybės konstrukte svarbu ir objektyvumas, tam, kad priklausytum tam tikrai grupei ir kiti tos grupės nariai turi matyti tave tapatų su savimi, ir ukrainiečiams tai, kad Ukraina jau yra kandidatė su ES reiškia, jog ir Europa gali matyti ukrainiečius, kaip europiečius, o šiam tapatinimuisi svarbūs yra ne tik politiniai ir ekonominiai, tačiau ir kultūriniai ryšiai, kuriuos išskiria konstruktyvizmo teorijos šalininkai.

¹¹¹ Dean Vuletic, „Eurovision: National self-portrayal or building a European identity?“, žiūrėta 2024 m. gegužės 13 d., <https://eu.boell.org/en/2024/05/06/eurovision-national-self-portrayal-or-building-european-identity>.

Tyrimuose dėl Europos tapatybės jausmo yra išskiriama, kad asmens lyties faktorius taip pat turi įtakos tapatinimuisi su Europa, ir kad dažniau vyrai yra labiau linkę tapatintis su Europa ir palankiai vertinti ES priimamus sprendimus¹¹², tačiau literatūroje trūksta detalių mokslinių tyrimų, kurie paaiškintų, kodėl būtent vyrai yra labiau linkę tapatintis ir jausti palankumą ES. Remiantis tyrimo metu surinktais respondentų atsakymais, ryškios skirties tarp atsakymų, kurie buvo pateikti vyrų, ir tarp atsakymų, kurie buvo pateikti moterų, nepastebėta, kadangi atsakymai savo esme yra gana panašūs. Išsiskyrė tik atsakymas į pirmąjį klausimą, kadangi priešingai nei nurodo literatūra, daugiau tyrime dalyvavusios moterys nurodė save matančios ir kaip europietę (kartu su ukrainietiška tapatybe), nors literatūroje labiau vyrai turėtų jaustis tapatinimąsi su Europa. Nepaisant lyties ar amžiaus, dauguma respondentų (17 respondentų, kad sudaro 77,3 proc.) atsakydami į trečiąjį klausimą pasirinko pirmąjį variantą, kad Ukrainos prisijungimas prie ES valstybei būtų naudingas pasirinkimas, 4 respondentai (18,2 proc.) pasirinko atsakymą, kad tai būtų labiau geras, nei blogas pasirinkimas, ir tik 1 respondentas (4,5 proc.) pasirinko neutralų variantą, kad tai būtų nei geras, nei blogas pasirinkimas (žiūrėti 3 pav.). Taigi, visi respondentai, nepaisant lyties, labiau palankiai vertintų Ukrainos prisijungimą prie ES, respondentų, kurie manytų, jog tai būtų blogas pasirinkimas valstybei nebuvo.

3 pav. Respondentų atsakymų į trečiąjį klausimyno klausimą pasiskirstymas.

Europos tapatybės formavimesi itin svarbu yra piliečių patirtis ir informacija, kuri pasiekia piliečius, per masines medijas ir skelbiama viešuosiuose šaltiniuose. Viešieji šaltiniai, kaip

¹¹² Sarah Ciaglia, Clemens Fuest, Friedrich Heinemann, „What a feeling?! How to promote ‘European Identity’“, EconPol Policy Report October Vol.2, 2018, 22.

žiniasklaida, įskaitant ir televiziją, radiją, socialinių tinklų platformas, yra reikšmingi, kadangi šiuolaikinis žmogus dažniausiai būtent per šiuos kanalus sužino apie pasaulyje ir Europoje vykstančius svarbius įvykius. Dažnu atveju būtent tai, kaip nušviečiama tam tikra informacija viešuosiuose šaltiniuose, kuria įvykio naratyvą bei prisideda prie skaitytojų ar žiūrovų nuomonės formavimo. Žiniasklaida gali būti naudojama tam tikrų stereotipų kūrimui ar palaikymui, Europos įvaizdžio kūrimui piliečių sąmonėje, pavyzdžiui, propaguojant bendrumą su Europa, naudų, kurias suteikia ES, parodymu, bendrų idėjų ir vertybių palaikymui. Šiuolaikiniame moderniame pasaulyje, kuomet itin didelę reikšmę užima gyvenimas socialinėje erdvėje, informacija, gaunama per socialinius tinklus ir žiniasklaidos priemones, prisideda prie Europos Sąjungos politikos sėkmingesnės sklaidos. ES išnaudoja šias erdves savo politikos ir iniciatyvų pristatymui, kultūrinei bendrytei skatinti. Žiniasklaida gali būti galinga priemonė formuojant suvokimą, skatinant ryšius ir skatinant europiečių bendros tapatybės jausmą, nors jos poveikis gali skirtis priklausomai nuo tokių veiksnių kaip žiniasklaidos priemonės ar televizijos nuosavybės (t. y. skirtingos televizijos gali skatinti skirtingas kryptis kaip provakarietišką poziciją ar prorusišką poziciją), politinės darbotvarkės ir auditorijos pageidavimai¹¹³.

Apibendrinant respondentų požiūrį į ES, visi respondentai ES vertina palankiai ir teigiamai. Teigiamo požiūrio į ES susikūrimui didelę reikšmę turi itin matoma ES ne tik žiniasklaidoje, bet ir aktyvus paramos teikimas Ukrainoje vykstančio karo metu ir ES solidarumas su Ukraina. Respondentams ir patiems aktyviai dalyvaujant ES veiklose, lengviau matyti realias ES naudas ir todėl vertinti teigiamai ar labiau teigiamai ir visą ES.

3.4. Ar ukrainiečiai yra europiečiai?

Respondentų atsakymai į septintą ir aštuntą klausimus, kuriais buvo siekiama suprasti, kaip ukrainiečiai supranta, kas yra europiečiai ir ar ukrainiečiai bruožus priskiriamus europiečiams taip pat priskiria ir sau bei taip tapatinasi su europiečiais, buvo reikšmingi tuo, kad kolektyvinėje tapatybėje itin svarbu jausti tapatumą su grupe žmonių, t. y. kolektyvu, ir žinoti, kad ir kiti nariai taip pat tapatinasi su tuo pačiu kolektyvu¹¹⁴. Respondentai atsakydami į 7 klausimą, kas būdinga europiečiams išskyrė šiuos bruožus, kurie dažnai pasikartoja skirtingų respondentų atsakymuose: geografinis artumas, ekonominiai ir politiniai ryšiai (nulemti valstybių priklausymo ES), galimybė laisvai judėti ES, priklausymas ES, bendra valiuta, teisė, bendros vertybės ir idėjos, aktyvus bendradarbiavimas, naudojimasis ne tik teisėmis ir laisvėmis, bet ir aktyvus veikimas valstybių

¹¹³ Jürgen Maier ir Berthold Rittberger, „Shifting Europe’s Boundaries – Mass Media, Public Opinion and the Enlargement of the EU“ *European Union Politics* 9(2) (2008), 243–267.

¹¹⁴ Stephanie Bergbauer, *Explaining European Identity Formation* (Netherlands: Springer, 2018).

gyvenimuose (demokratija). Respondentai atsakydami š septintąjį klausimą iš esmės sujungia ir darbo teoriniame pagrinde aptartų teorijų prielaidas. Respondentai sutinka, kad europiečius sieja bendra erdvė, ES būdama politinė ir ekonominė sąjunga sujungia valstybes ir integracijos dėka neišvengiamai integruojasi ir europiečiai (neofunkcionalistų aptartas persilieėjimo efektas). Atsakymuose galima rasti, kad ukrainiečiai išskiria ir tai, kad ES kurdama stiprią ekonomiką ir integruodamasi, kartu suvienijo Europą ir bendram taikos siekiui (funkcionalistų aptartos prielaidos). Dalis respondentų europiečius mato ir per konstruktyvizmo prizmę, kadangi jų nuomone, juos vienija bendra kultūra, idėjos, vertybės t. y. socialiniai konstruktai. Dažnu atveju europiečių apibūdinimui sujungiamos skirtingų teorinių prielaidų idėjos.

Į septintąjį klausimą dėl europiečių apibūdinimo atsakė 20 respondentų, o į aštuntąjį dėl šių bruožų priskyrimo ir ukrainiečiams atsakė tik 16, kas reiškia, jog respondentams sudėtingiau europiečių bruožus priskirti sau, nors dauguma respondentų ir atsakė, kad labiausiai tapatinimąsi jaučia būtent su europiečiais ir matytų, jog ukrainiečiai dalinasi bendrais bruožais su europiečiais. Respondentai, sutikę pasidalinti atsakymais, išskyrė šiuos europiečius vienijančius bruožus: geografinis artumas (t. y. Europos žemynas), bendras politinis priešas (Rusija), taikos siekis, demokratija, žmogaus teisės, bendra istorija ir išsivystę kultūriniai ryšiai, aktyvus Ukrainos ir ES bendradarbiavimas įvairiose srityse. Respondentai išskiria ir tai, kad bendradarbiavimas paskatino ukrainiečius perimti europiečių vertybes, kaip žmogaus teisių palaikymą, demokratijos svarbos suvokimą ir norą aktyviai prisidėti prie valstybės valdymo ir gerovės kūrimo.

Apibendrinant, tyrimo dalyviai yra linkę tapatintis su europiečiais ir jaučiasi turintys vienodų bruožų bei besidalinantis vienodomis vertybėmis su europiečiais. Savęs matymas, kaip tapataus kito, esančio tame pačiame kolektyve, svariai prisideda prie Europos tapatybės gilėjimo.

3.5. Vykstančio karo įtaka

Analizuojant atsakymus, svarbu atkreipti dėmesį ir į tai, kad šiuo metu Ukrainoje vyksta karas, kuris taip pat kilo ir dėl tapatybinių klausimų, tokiuose konfliktuose ir susidūrimuose su „kitu“ piliečiai susiduria su būtinybę ryškiau suvokti savo tapatybę ir kuo „aš“ skiriuosi nuo „kito“, kas vykstančio karo kontekste yra suvokimas, kas yra ukrainietis ir kuo jis skiriasi nuo ruso. Karas gali paskatinti ukrainiečius, ypač jaunus ukrainiečius, kurie atitinka mobilaus elito apibrėžimą, matyti save ir kaip europiečius, kadangi turi tiek asmeninių ryšių su kitais europiečiais, su Europos miestais, užmegztų mokslinių ryšių.

Vos kelioms dienos praėjus nuo Rusijos plataus masto invazijos į Ukraina (pradžios data 2024 m. vasario 24 d.) Ukraina kreipėsi į ES dėl jos narystės sąjungoje, tačiau kandidatės statuso suteikti neskubėta, jis Ukrainai suteiktas tų pačių metų birželio mėnesį, o diskusijos dėl Ukrainos prisijungimo prasidėjo dar vėliau 2023 m. gruodžio mėnesį¹¹⁵. Plataus masto invazija paskatino Europos Sąjungos intensyvesnę diskusiją su Ukraina dėl jos galimybių prisijungti prie ES, tačiau Ukrainos partnerystė ir bendradarbiavimas su ES prasidėjo dar prieš 30 metų, kuomet 1994 metais buvo pasirašytas tarp ES ir Ukrainos partnerystės ir bendradarbiavimo sutartis, kuri įsigalėjo dar po keturių metų 1998 metų¹¹⁶. Šia sutartimi buvo susitarta ne tik dėl ES ir Ukrainos ekonominio bendradarbiavimo, tačiau ir bendradarbiavimo platesnėse srityse, kaip mokslas, aplinkosauga, telekomunikacijos ir komunikacijos, medicina, žemės ūkis, intelektinė nuosavybė ir kitos, kartu buvo pabrėžta ir ES vertybių, tokių kaip demokratija, pagarba žmogaus teisėms ir rinkos ekonomikos principų svarba¹¹⁷. Tad nors ir nebūdama oficiali ES narė, Ukraina jau 30 metų aktyviai bendradarbiauja su ES ir jos narėmis įvairiose srityse, o Ukrainos piliečiai turi mokslines galimybes keliauti ir studijuoti Europos Sąjungos universitetuose ir naudotis tokį bendradarbiavimą skatinančiomis ES remiamomis programomis. Ukraina dar iki karo intensyviai integravosi į ES vis pasirašydama naujus susitarimus, plėsdama bendradarbiavimo sritis bei surengti 24 viršūnių susitikimai, paskutinis jau vykstant karui¹¹⁸. Visgi, nepaisant sudėtingų ir, ko gero, dar ilgai truksiančių, diskusijų dėl Ukrainos priėmimo į ES šeimą kaip visateisės narės, ilgi metai bendradarbiavimo bei geografinis artumas sukūrė tinkamas prielaidas ukrainiečiams kurti tapatinimąsi ir su Europa bei ES bei leidžia ugdyti Europos tapatybės jausmą.

Atsakymui į trečiąjį klausimyno klausimą dėl ES palankaus ar nepalankaus vertinimo, reikšmingos įtakos galėjo turėti, ne tik asmeninė respondentų patirtis, tačiau ir šiuo metu vykstantis karas. Ketvirtuoju klausimu buvo paprašyta respondentų plačiau pakomentuoti, ar manytų, jog atsakymas į trečiąjį klausimą galėjo būti nulemtas ir vykstančio karo konteksto. Klausimas buvo formuluotas atviro klausimo tipu, kas leido surinkti subjektyvesnį respondentų požiūrį, kuris nėra vienareikšmis. Remiantis atsakymais, dauguma respondentų sutiktų su teiginiu, kad karas prisidėjo prie valstybės prisijungimo prie ES reikšmės, tačiau respondentams buvo gana sudėtinga detaliau

¹¹⁵ Jan Strupczewski, „Candidates to join European Union“, Reuters, žiūrėta 2024 m. gegužės 13 d., <https://www.reuters.com/world/candidates-join-european-union-2023-12-14/>.

¹¹⁶ European Commission, „EU/Ukraine Partnership and Cooperation Agreement“, CORDIS EU research results, žiūrėta 2024 m. gegužės 13 d., <https://cordis.europa.eu/article/id/2672-euukraine-partnership-and-cooperation-agreement>.

¹¹⁷ Official Journal of the European Communities, „Partnership and Cooperation Agreement between the European Communities and their Member States, and Ukraine - Protocol on mutual assistance between authorities in customs matters - Final Act - Joint Declarations - Exchange of Letters in relation to the establishment of companies - Declaration of the French Government“, 1998, žiūrėta 2024 m. gegužės 13 d., <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A21998A0219%2802%29>.

¹¹⁸ European Council (Council of the European Union), „EU relations with Ukraine“, žiūrėta 2024 m. gegužės 13 d., <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/eastern-partnership/ukraine/>.

pakomentuoti savo pasirinkimą, 5 respondentai išvis pasirinko neatsakyti į šį klausimą. Dalis respondentų priminė, kad šis karas prasidėjo dar 2014 metais ir jau Euromaidano protestai parodė ukrainiečių valią ir norą būti pilnateise ES dalimi. Dalis respondentų iš dalies papildė šį atsakymą, kad teigiamai vertintų Ukrainos prisijungimą ir anksčiau, kas reiškia, kad save laikė eurofiliškais dar iki 2022 m. vasario 24 dienos. Keli respondentai pasisakė, kad karas sustiprino aiškesnį suvokimą, kad valstybei būtų naudingiau ir saugiau būti ES nare, karas padėjo suprasti, kas yra ES ir kokias naudas ji suteikia. Kartu karas leido Ukrainai suvokti, kad Ukraina irgi nusipelnė būti ES dalimi, nes turi bendrumą su ES bei kartu su ES turi bendrą politinį priešą Rusiją. Svarbu paminėti, kad respondentų atsakymuose pastebima, kad ukrainiečiai su buvimu ES nare sieja ir šalies saugumo klausimą, kad priklausymas ES leidžia valstybei jaustis saugesne tokioje geopolitinėje situacijoje bei galbūt netgi būtų apsaugoję valstybę nuo karo. Taip pat, respondentai pabrėžė, kad prasidėjęs karas suteikė nepagrįsto optimizmo, kad Ukrainos prisijungimas prie ES pajudės iš *status quo*, tačiau dabar karo įtaka vertinama realistiškiau. Respondentai išreiškia palaikymą prisijungimui prie ES, tačiau karas leido galimybę prisijungti prie ES matyti labiau, kaip aiškią kryptį, kuria turėtų eiti Ukraina ir, kad Ukraina nebepriklauso rusiškajam pasauliui. Svarbu išskirti ir vieną iš atsakymų, kuriame respondentas paminėjo, kad diskusijos dėl ES prisijungimo vykstančio karo fone kartu leido ir suprasti, kad prisijungimas prie ES neišspręs vidinių Ukrainos problemų ir norint prisijungti Ukrainai reikės atlikti namų darbus. Nors ketvirtuoju klausimu buvo siekiama įvertinti respondentų atsakymo į trečiąjį klausimą priežastis, ketvirtasis klausimas itin susijęs su dešimtuoju klausimu, kuriuo respondentų buvo klausiama nuomonės, ar vykstantis karas gali paskatinti Ukrainos prisijungimą prie ES. Respondentų atsakymai į šiuos abu klausimus gana panašūs ir papildantys. Dauguma respondentų išreiškia viltį, kad karas prisidės prie sėkmingos Ukrainos integracijos į ES, tačiau kartu jaučiamas nerimas, kad karas gali užsitęsti itin ilgai ir ES yra griežtai pasisakiusi, kad Ukrainos prisijungimas prie ES įmanomas tik užbaigus karo veiksmus Ukrainos teritorijoje, kadangi tai yra būtina sąlyga valstybės narės prisijungimui¹¹⁹.

Respondentų atsakymuose jaučiamas nerimas ne tik dėl galinčio itin ilgai užsitęsti karo Ukrainos teritorijoje, Ukrainos pajėgumų pilnai pasiruošti prisijungimui ES ir išspręsti savo vidines problemas, tačiau kartu ir nerimas dėl ES pasiryžimo ir pasirengimo priimti Ukrainą į ES šeimą. Nepaisant abejonių ir neramumų, respondentai linkę ES vertinti teigiamai, o geras ES įvaizdis skatina ir piliečių norą tapatintis su ES¹²⁰.

¹¹⁹ European Commission, „Conditions for membership“, žiūrėta 2024 m. gegužės 13 d., https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/enlargement-policy/conditions-membership_en.

¹²⁰ Juan Diez Medrano, „Unpacking European identity“ *Politique européenne* 2010/1 (n° 30), 45-66, (2010), žiūrėta 2024 m. gegužės 13 d., <https://www.cairn.info/revue-politique-europeenne-2010-1-page-45.htm>.

Nors atsakymuose išreiškiama abejonė dėl ES plėtros galimybių, respondentai atsakydami į 9 klausimą teigė, kad vykstančio karo kontekste ES veiksmus vertina labiau teigiamai (16 respondentų), teigiamai (3 respondentai), labiau teigiamai, nei neigiamai (2 respondentai) ir neutraliai (1 respondentas). Respondentai išreiškia dėkingumą ES už paramą Ukrainai tiek materialią (finansinė parama Ukrainai ir ukrainiečiams, karo pabėgėlių priėmimas Europoje), tiek ir nematerialią (solidarumas, išreikštas palaikymas aukščiausiu politiniu lygiu, buvimas sąjungininkais su Ukraina). Nors dauguma respondentų vertina gana palankiai ES veiksmus ir suteiktą paramą¹²¹, kartu išreiškiamas ir nusivylimas, kad parama slūgsta lyginant su karo pradžia, kad ES daro nepakankamai. Įdomu pastebėti, kad ukrainiečiai mato ES ir kaip karinę sąjungą, kadangi atsakymuose pastebima ir viltis, kad ES turėtų teikti ginklus bei amuniciją Ukrainai ir tai daro nepakankamu mastu. Galima teigti, kad toks vertinimas atsiranda ne vien dėl sunkios Ukrainos padėties karo metu ir dėl susidūrimo su amunicijos trūkumu, tačiau ir dėl itin pažengusios ES integracijos, kadangi darosi sudėtinga atskirti kompetencijas ir kur yra ES pareiga ir galimybės, o kur jau valstybių narių prerogatyva¹²².

3.6. Tyrimo apibendrinimas

Apibendrinant atliktą tyrimą, Europos tapatybė ir jos vaidmuo yra reikšminga dedamoji ir teigiamai veikia Europos integraciją, o mobilusis elitas yra ta grupė, kuri turi palankiausias sąlygas susiformuoti Europos tapatybei¹²³. Europos tapatybė yra suteikiama ne gimstant, o yra įgyjama per patirtį ES gyvenime ir kuriant asmeninius ryšius, ką įrodo ir atliktas tyrimas, kadangi daugiau patirties turintys respondentai labiau save tapatinasi su ES ir europiečiais. Europos tapatybės jausmas siaurąja prasme dažnai yra įvardijamas kaip palankus ES ir jos sprendimų vertinimas, o visi respondentai ES vertina teigiamai. Europos tapatybė naudojama vienyti ir skatinti integraciją, naudojama ne tik ES narėse, tačiau ir gali prisidėti prie sėkmingos valstybių narių integracijos į ES, respondentai taip pat mato karą, kaip galimybę paskatinti Ukrainos integraciją į ES.

Europos tapatybės jausmas būdingiausias mobiliam elitui t. y. respondentams, kurie turi daugiausiai savybių būdingų mobiliam elitui, kuris turėdamas geriausią išvystytą Europos tapatybės jausmą kartu prisideda ir skatina Europos integraciją nacionaliniu ir Europos lygiu. Mobilus elitas aktyviai judėdamas ir besinaudodamas Europos Sąjungos naudomis, stiprina savo ryšį ir priklausymą ES jausmą, kuria bendradarbiavimo ryšius. Mobilus elitas suprasdamas ES naudą ir palaikydamas jos

¹²¹ Delegation of the European Union to Ukraine, „The EU’s response to the war in Ukraine“, žiūrėta 2024 m. gegužės 13 d., <https://eu4ukraine.eu/en>.

¹²² Lucia Serena Rossi, „Does the Lisbon Treaty Provide a Clearer Separation of Competences between EU and Member States?“, Oxford Scholarship Online (2012), 85–106, doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199644322.003.0004.

¹²³ Ugur Tekiner, „The ‚European (Union) Identity‘: An Overview, E-International Relations, 2020, žiūrėta 2024 m. gegužės 13 d., <https://www.e-ir.info/2020/04/15/the-european-union-identity-an-overview/>.

integraciją, plėtrą, vertybes, kartu propaguoja ES viziją ir vertybes tiek Europos, tiek nacionaliniu lygmeniu. Elitui yra itin naudinga sėkminga ir gilesnė valstybių integracija (tiek ekonominė, tiek ir politinė), tad tokie piliečiai aktyviai prisideda ir prie ES politikos palaikymo, ir remiantis atsakymais, yra linkę priimti ir iš demokratijos kylančias ne tik teises, bet ir pareigas. Kartu neišvengiamai mobilusis elitas kuria ir skatina kultūrinius ryšius, kurie svarbūs europiečių bendrystės kūrimui, tolerancijai skirtingoms kultūroms, tautoms, kalboms ir kultūroms. Mobilaus elito tapatinimasis su ES teigiamai veikia Europos tapatybę, kadangi yra informacijos šaltinis „paprastiems žmonėms“¹²⁴.

Aktyvus, mobilus ir išsilavinęs ukrainiečių jaunimas, turintis patirties ES projektuose, yra tinkama tikslinė grupė, leidžianti kalbėti apie Europos tapatybės formavimąsi. Remiantis surinktais respondentų atsakymais, dėka patirties ES, judėjimo ir naudojimosi ES naudomis, turi susiformavusį palankumą ES ir jos priimamiems sprendimams. Daugiau patirties turintys respondentai matytų ir save ne tik, kaip ukrainietis, tačiau kaip ukrainietis ir europietis. Respondentams trūksta gilesnio tapatinimosi su Europa, kadangi labiausiai tapatumą jaučia su kitais europiečiais, ir nors sugeba įvardinti, kas yra ES, jai būdingus bruožus, bei kas vienija europiečius, respondentams sudėtingiau detaliau paaiškinti, kodėl jie mato ir save, kaip europiečius. Respondentai tiki Ukrainos ateitimi ES (pasibaigus karo veiksams Ukrainoje), tačiau kartu matydami ir naudas, kurias suteikia buvimas ES, supranta ir su tuo atitenkančią atsakomybę.

¹²⁴ Besir Ceka, Aleksandra Sojka, „Loving it but not feeling it yet? The state of European identity after the eastern enlargement“ *European Union Politics* Vol. 17, Issue 3 (2016).

Išvados

1. Europos tapatybę nagrinėja ir jos reikšmę pabrėžia skirtingos politikos mokslų teorijos, išskirdamos skirtingas susiformavimo prielaidas. Funkcionalizmo ir neofunkcionalizmo teorijose svarbiausi veikėjai yra institucijos, kurias bendradarbiauti skatina siekiama ir gaunama nauda (ekonominė nauda ir taikos siekis). Neišvengiamai, toks bendradarbiavimas skatina integruotis šalia esančius sektorius, o persiliejo dėka, integracija ilgainiui apima ne tik ekonominį bendradarbiavimą, tačiau perauga ir į kultūrinę bendrystę, kuri skatina Europos tapatybės ašį gilėjimą. Postfunkcionalizmas pateikia kritinį požiūrį, kuriuo remiantis galima tirti aktualias problemas šiuolaikinėje tarptautinių santykių arenoje, nes postfunkcionalistai atkreipia dėmesį į valstybių nacionalinius interesus, euroskeptines nuotaikas, marginalų idėjas, populizmą, referendumų ir tapatybės politikos svarbą, kurie dažnu atveju gali lemti dezintegracijos, o ne integracijos procesus, tačiau kartu postfunkcionalistai išskiria viršnacionalinio bendradarbiavimo reikšmę ir būtinybę sprendžiant globalius iššūkius, o toks viršnacionalinis problemų sprendimas skatina ir europiečių tapatinimosi formavimą. Tuo tarpu konstruktyvizmo teorija pabrėžia nematerialių veiksnių (kultūros, bendrų normų, tapatybės, idėjų) įtakos svarbą tarptautinėje politikoje ir siūlo vertinti vykstančius procesus per nematerialius konstruktus, kadangi tapatybės yra socialiai konstruojamos, o asmenys patys jas konstruoja per patirtis ir aktyviai veikdami. Tapatybė nėra monolitinė, o pakankamai įvairialypė – asmenys, priklausantys įvairioms socialinėms grupėms, per savo gyvenimą gali turėti skirtingas tapatybes, priklausančias nuo aplinkos konteksto.
2. Remiantis darbo teoriniu pagrindu ir tyrimais Europos tapatybės tematika, buvo sukonstruotas darbo tyrimo modelis, klausimynas respondentams, kuris leido ištirti pasirinktą tikslinę grupę – Ukrainos mobilios elito atstovus. Klausimyno klausimai leidžia surinkti atsakymus ir įvertinti ukrainiečių tapatinimąsi ir kaip jie tapatinasi su Europa, Europos Sąjunga ir europiečiais. Tyrimo metu surinkti 22 mobilios elito atstovų atsakymai, kurių pagrindu atlikta analizė, leidusi atsakyti į darbo klausimą: kaip Ukrainos mobilios elito supranta Europos tapatybę ir koks jų tapatinimasis su Europa. Tyrimo modelis leido patvirtinti hipotezę, kad visuomenėje gali susiformuoti Europos tapatybės jausmas, kuomet valstybė dar nėra oficiali ES narė, tačiau jos nariai turi palankias sąlygas Europos tapatybės jausmo formavimuisi.
3. Remiantis darbo rezultatais, nors Europos tapatybė yra siejama su Europos Sąjungos projekto sėkme, tačiau Europos tapatybė gali susiformuoti ir visuomenėje, kuri nėra oficiali ES valstybė

narė, tačiau jos piliečiai aktyviai dalyvauja ES projektuose bei veikloje, kuri atitinka ES misiją ir idėjas. Surinkti respondentų atsakymai leidžia patvirtinti, kad Europos tapatybė yra įgyjama ne gimstant europiečiu, o labiau per asmeninę patirtį aktyviai keliaujant ES, naudojantis jos naudomis bei kuriant asmeninius ryšius su europiečiais. Daugiausiai respondentų artimiausiu metu save mato tik ukrainiečiais, kas patvirtina teorines prielaidas, kad dažniausiai nacionalinė tapatybė yra vis tiek svarbesnė nei kolektyvinė ir viršnacionalinė tapatybė, tačiau respondentai turintys labiau išreikštus mobiliam elitui priskiriamus bruožus, renkasi, kad matytų save, kaip ukrainietį ir europietį. Nepaisant aktyvaus naudojimosi ES naudomis, didžioji dauguma respondentų labiausiai jaučia tapatinimąsi ne su ES, o su europiečiais, kas labiau atitinka konstruktyvizmo, o ne funkcionalistų prielaidas. Respondentai labiau pritartę ir postfunkcionalizmo prielaidoms, kad tapatybiniai klausimai yra svarbūs valstybės gyvenime, tačiau reikalinga vienytis ir integruotis viršnacionaliniu būdu siekiant kartu spręsti globalius iššūkius, kaip bendras politinis priešas ar klimato kaita. Nors mobilaus elito atstovai turi Europinę tapatybę, jiems trūksta gilesnio tapatinimosi, kadangi nors ir patys save mato kaip esančius Europos dalimi ir po karo tampančiais ES piliečiais, respondentams sudėtingiau sekėsi detaliau paaiškinti, kodėl jie mato ir save, kaip europiečius ir bendrumą dažniausiai išreiškia per kultūrinius ryšius, demokratijos ir žmogaus teisių svarbos suvokimą. Aktyvaus jaunimo palankus ES vertinimas ir tapatinimasis su ES projektu gali prisidėti ir prie sėkmingos valstybės integracijos į ES, kadangi mobilus elitas dažnai tampa specialistais, savo profesine veikla skatinančiais ES integraciją ir nacionaliniu lygiu.

Rekomendacijos ateities tyrimams. Tyrimo metu surinkti duomenys leidžia atverti nišą kitiems platesniems ir išsamesniems tyrimams apie Europos tapatybės formavimąsi ne tik Europos Sąjungos narėse, tačiau ir ES valstybėse kandidatėse, kartu vertinant ir kiek prie Europos tapatybės formavimosi sėkmės prisideda ES ir jos fondų remiamos jaunimo organizacijos. Taip pat, būtų naudingi tęstiniai tyrimai, kurie leistų įvertinti, kaip tokių mobilaus elito atstovų Europos tapatybė keičiasi bėgant laikui ir kaupiantis patirčiai bei kaip šie atstovai prisideda prie valstybės proeuropietiškos politikos palaikymo ir skatinimo.

Literatūros sąrašas

1. Aleksandravičius Povilas, „Kodėl sunku kalbėti apie Europos tapatybę?“ (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2012).
2. Andrei Roxana, „Social Construction of Identities and the Role of Individual Agency in Ethno-Religious Conflicts“, žiūrėta 2024 m. kovo 30 d., https://cabodostrabalhos.ces.uc.pt/n14/documentos/09_RoxanaAndrei.pdf.
3. Anthony D. Smith, *National Identity* (Penguin, 1991).
4. Bakaitė Jurga, „Prisimenant 2013-ųjų Vilniaus viršūnių susitikimą: pirmasis Ukrainos „kada, jei ne dabar“, kurio istorijos nenorima pakartoti“, LRT.lt, žiūrėta 2024 m. kovo 17 d., <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/2030030/prisimenant-2013-uju-vilniaus-virsuniu-susitikima-pirmasis-ukrainos-kada-jei-ne-dabar-kurio-istorijos-nenorima-pakartoti>.
5. Bendrinės lietuvių kalbos žodynas, „Etnosas“, E.kalba, žiūrėta 2024 m. kovo 17 d., <https://ekalba.lt/bendrines-lietuviu-kalbos-zodynas/etnosas?i=806e46dd-5855-4b78-a990-3d18d86607db>.
6. Bergbauer Stephanie, „Explaining European Identity Formation. Citizens’ Attachment from Maastricht Treaty to Crisis“ *Springer International Publishing AG*, 2018.
7. Bergbauer Stephanie, *Explaining European Identity Formation* (Netherlands: Springer, 2018).
8. Borzel Tanja A., Thomas Risse, „From the euro to the Schengen crises: European integration theories, politicization, and identity politics“ *Journal of European Public Policy* 25(1) (2017), 83-108.
9. Brunk Ingrid Wuerth, Monica Hakimi, „Russia, Ukraine, and the Future World Order“ Cambridge University Press for The American Society of International Law (2022), doi:10.1017/ajil.2022.69.
10. Burley Anne-Marie, Walter Mattli, „Europe before the Court: A Political Theory of Legal Integration“ *International Organization* Vol. 47, No. 1 (Winter, 1993): 41-76.
11. Ceka Besir, Aleksandra Sojka, „Loving it but not feeling it yet? The state of European identity after the eastern enlargement“ *European Union Politics* Vol. 17, Issue 3 (2016).
12. Centre of Constitutional Change, „Professor Luis Moreno“, žiūrėta 2024 m. gegužės 10 d., <https://www.centreonconstitutionalchange.ac.uk/news-and-opinion/professor-luis-moreno>.
13. Christiansen Thomas, Knud Erik Jorgensen, Antje Wiener, „The social construction of Europe“ *Journal of European Public Policy* 6(4), (1999): 528-544.
14. Chuang Szufang, „The Applications of Constructivist Learning Theory and Social Learning Theory on Adult Continuous Development“ (Indiana State University, 2021), doi:10.1002/pfi.21963, žiūrėta 2024 m. kovo 30 d.,

- https://www.researchgate.net/publication/350064625_The_Applications_of_Constructivist_Learning_Theory_and_Social_Learning_Theory_on_Adult_Continuous_Development.
15. Ciaglia Sarah, Clemens Fuest, Friedrich Heinemann, „Fostering European Identity“ *European Integration Studies* No. 14, (KTU: 2020), 9-25, doi.org/10.5755/j01.eis.1.14.25492.
 16. Ciaglia Sarah, Clemens Fuest, Friedrich Heinemann, „What a feeling?! How to promote ‘European Identity’“, EconPol Policy Report October Vol.2, 2018.
 17. Council on Foreign Relations, „Ukraine: Conflict at the Crossroads of Europe and Russia“, žiūrėta 2024 m. kovo 17 d., <https://www.cfr.org/background/ukraine-conflict-crossroads-europe-and-russia>.
 18. CVCE, „Document on The European Identity published by the Nine Foreign Ministers on 14 December 1973, in Copenhagen“, žiūrėta 2024 m. kovo 17 d., https://www.cvce.eu/obj/declaration_on_european_identity_copenhagen_14_december_1973-en-02798dc9-9c69-4b7d-b2c9-f03a8db7da32.html.
 19. Darnell Regna, Frederich W. Gleach, „Historicizing Theories, Identities, and Nations“ University of Nebraska Press (2017), doi.org/10.2307/j.ctt1trkjsq.
 20. DeBattista André P., „The EU and the Multifaced Nature of European Identity“ (Brussels: Wilfried Martens Centre for European Studies, 2022), 20.
 21. Delegation of the European Union to Ukraine, „The EU’s response to the war in Ukraine“, žiūrėta 2024 m. gegužės 13 d., <https://eu4ukraine.eu/en>.
 22. Delanty Gerard, *Inventing Europe: Idea, Identity, Reality* (Macmillian Press Ltd., Basingstoke, 1995).
 23. Dolan Michael B., *The Study of Regional Integration: A Quantitative Analysis of the Neo-Functionalist and Systemic Approaches* *International Studies Quarterly*, Vol. 19, No. 3 (Sep., 1975), 285-315.
 24. European Commision, „Conditions for membership“, žiūrėta 2024 m. gegužės 13 d., https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/enlargement-policy/conditions-membership_en.
 25. European Commision, „Erasmus+ EU programme for education, training, youth and sport“, žiūrėta 2024 m. gegužės 13 d., <https://erasmus-plus.ec.europa.eu/>.
 26. European Commision, „EU/Ukraine Partnership and Cooperation Agreement“, CORDIS EU research results, žiūrėta 2024 m. gegužės 13 d., <https://cordis.europa.eu/article/id/2672-euukraine-partnership-and-cooperation-agreement>.
 27. European Commission, „Ukraine. Membership status: candidate country“, žiūrėta 2024 m. kovo 17 d., https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/european-neighbourhood-policy/countries-region/ukraine_en.

28. European Commission, „Values and identities of EU citizens“ (November 2021), žiūrėta 2024 m. kovo 17 d., <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2230>.
29. European Council, „Maastricht changed Europe“, žiūrėta 2024 m. kovo 30 d., <https://www.consilium.europa.eu/en/maastricht-treaty/>.
30. European Council (Council of the European Union), „EU relations with Ukraine“, žiūrėta 2024 m. gegužės 13 d., <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/eastern-partnership/ukraine/>.
31. European Geography Association (EGEA), žiūrėta 2024 m. kovo 31 d., <https://egea.eu/>.
32. European Geography Association (EGEA), Official Documents: Statutory Base, žiūrėta 2024 m. gegužės 10 d., <https://egea.eu/documents/>.
33. European Union, „EU motto“, žiūrėta 2024 m. kovo 30 d., https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/symbols/eu-motto_en.
34. Fligstein Neil, Alina Polyakova, Wayne Sandholtz, „European Integration, Nationalism and European Identity“ *JCMS Journal of Common Market Studies*, 2012, 106-122.
35. Fukuyama Francis, „Against Identity Politics The New Tribalism and the Crisis of Democracy“ *Foreign Affairs* (2018).
36. GESIS Leibniz Institute for the Social Sciences, Eurobarometer Data Service, žiūrėta 2024 m. gegužės 10 d., <https://www.gesis.org/en/eurobarometer-data-service/search-data-access/eb-trends-trend-files/list-of-trends/europ-identity>.
37. Ghaempanah Babak, SvetlanaN. Khapova, "Identity play and the stories we live by" *Journal of Organizational Change Management*, Vol. 33 No. 5 (2020): 683-695.
38. Gudmantas Kęstutis, „Lietuvių kilmės iš romėnų teorijos genezė ir ankstyvosios Lietuvos vardo etimologija“, *Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, Senoji Lietuvos literatūra* Vol.17 (2004): 245-268.
39. Gudžinskas Liutauras, „Europos Sąjungos kultūros politika: integracija, dėl kurios nesiderama“ (Vilnius: Vilniaus universitetas, 2014).
40. Haas Ernst B., „Uniting of Europe: Political Social and Economic Forces, 1950-1957“ Stanford University Press, 1958.
41. Haas Ernst B., *Beyond the Nation State: Functionalism and International Organization* (ECPR Press, 2008), 136-246.
42. Habermas Jürgen, *Die Einbeziehung des Anderen* (Frankfurt/Main: Suhrkamp, 1996).
43. Hooghe Liesbet, Gary A. Marks, „Postfunctionalist Theory of European Integration: from Permissive Consensus to Constraining Dissensus“ *British Journal of Political Science*, Vol. 39. – No. 1, 2009, 1-23.

44. Hooghe Liesbet, Gary Marks, „What the rise of radical nationalism tells us about the debate between postfunctionalism and liberal intergovernmentalism“ LSE, 2019, žiūrėta 2024 m. balandžio 23 d., <https://blogs.lse.ac.uk/europpblog/2019/02/26/what-the-rise-of-radical-nationalism-tells-us-about-the-debate-between-postfunctionalism-and-liberal-intergovernmentalism/>.
45. Jay Martin Evan, „History & Society: Sigmund Freud Austrian psychoanalyst žiūrėta“, Britannica, žiūrėta 2024 m. kovo 17 d., <https://www.britannica.com/biography/Sigmund-Freud>.
46. Jungs Hoyoon, „The Evolution of Social Constructivism in Political Science: Past to Present“, *Sage Journals* (2019), žiūrėta 2024 m. kovo 30 d., <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/2158244019832703>.
47. Kamphausen Georg, „European Integration and European Identity: Towards a Politics of Difference“ *JSTOR* Vol. 15, No. 1 (2006), 24-31.
48. Kanselaar Gellof, „Constructivism and socio-constructivism“ (Utrecht University, 2002), žiūrėta 2024 m. kovo 17 d., https://www.researchgate.net/publication/27690037_Constructivism_and_socio-constructivism.
49. Lumen, „Identity Development Theory“, žiūrėta 2024 m. kovo 17 d., <https://courses.lumenlearning.com/adolescent/chapter/identity-development-theory/>.
50. Maier Jürgen ir Berthold Rittberger, „Shifting Europe’s Boundaries – Mass Media, Public Opinion and the Enlargement of the EU“ *European Union Politics* 9(2) (2008), 243–267.
51. Manners Ian, „Global Europa: Mythology of the European Union in World Politics“ *Journal of Common Market Studies*, Vol. 48, No. 1 (2010): 67-87.
52. Medrano Juan Diez, „Unpacking European identity“ *Politique européenne* 2010/1 (n° 30), 45-66 (2010), žiūrėta 2024 m. gegužės 13 d., <https://www.cairn.info/revue-politique-europeenne-2010-1-page-45.htm>.
53. Moens Barbara ir Jakob Hanke Vela, „Ukraine prepares to join the EU club – but Brussels doesn’t want to talk about it“, Politico, 2024, žiūrėta 2024 m. balandžio 24 d., <https://www.politico.eu/article/ukraine-eu-farm-protests-ursula-von-der-leyen-volodymyr-zelenskyy/>.
54. National Geography, „Europe: Physical Geography“, žiūrėta 2024 m. kovo 17 d., <https://education.nationalgeographic.org/resource/europe-physical-geography/>.
55. Niglia Leone, „BOOK REVIEWS. Zur Verfassung Europas—Ein Essay. By Jürgen Habermas. Berlin: Suhrkamp, 2011“ *European Law Journal* Vol. 18, No. 6, November 2012, 887–894

56. Official Journal of the European Communities, „*Partnership and Cooperation Agreement between the European Communities and their Member States, and Ukraine - Protocol on mutual assistance between authorities in customs matters - Final Act - Joint Declarations - Exchange of Letters in relation to the establishment of companies - Declaration of the French Government*“, 1998, žiūrėta 2024 m. gegužės 13 d., <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A21998A0219%2802%29>.
57. Open Society Foundation, „Understanding Ukraine’s Euromaidan Protests“, žiūrėta 2024 m. kovo 17 d., <https://www.opensocietyfoundations.org/explainers/understanding-ukraines-euromaidan-protests>.
58. Pad’our František, „Identity according to Francis Fukuyama: An obstacle to the end of history“ *Politics in Central Europe* Vol. 16, No. 1 (2020), 327-345, DOI: 10.2478/pce-2020-0015.
59. Papadogiannis Nikolaos, „Is there such thing as a ‘European identity’, The Conversation, 2019, žiūrėta 2024 m. gegužės 13 d., <https://theconversation.com/is-there-such-thing-as-a-european-identity-117052>.
60. Piaget Jean, „Part I: Cognitive development in children: Piaget development and learning“ *Journal Research in Science Teaching*, 2(3) (1964), 176–186, doi:10.1002/tea.3660020306.
61. Putnaitė Nerija, „Europos tapatybė: ar europietiškas suderinamas su tautiškumu“ *Vilnius: Naujasis židinys-Aidai* (2018).
62. RAZOM, „Ukraine and the Maidan“, žiūrėta 2024 m. kovo 17 d., <https://www.razomforukraine.org/projects/policyreport/ukraine-and-the-maidan/>.
63. Risse Thomas. *A Community of Europeans? Transnational Identities and Public Spheres*. Ithaca: Cornell University Press, 2010.
64. Risse Thomas, „Neo-Functionalism, European Identity, and the Puzzles of European Integration“ *Journal of European Public Policy*, 2006.
65. Royuela Vicente, Enrique López-Bazo, „Understanding the process of creation of European identity – the role of Cohesion Policy“ *Investigaciones Regionales - Journal of Regional Research*, no. Esp.46 (2020), 51-70.
66. Rosamond Ben, *Theories of European Union Integration* (Macmillan: Basingstoke), 2000.
67. Rossi Lucia Serena, „Does the Lisbon Treaty Provide a Clearer Separation of Competences between EU and Member States?“, Oxford Scholarship Online (2012), 85–106, doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199644322.003.0004.
68. Schäfer Gregor, „Construction of European Identity among Intra-EU Mobile Young Academics“ *Journal of Identity and Migration Studies* Vol.14, No. 1, 2020.
69. Schimmelfennig Frank, „Brexit: differentiated disintegration in the European Union“ *Journal of European Public Policy*, 2018: 25:8, 1154-1173.

70. Schimmelfennig Frank, „Efficient Process Tracing Analyzing the Causal Mechanisms of European Integration” Andrew Bennett ir Jeffrey T. Checkel (sud.). Process Tracing: From Metaphor to Analytic Tool. Cambridge: Cambridge University Press, 2016.
71. Schimmelfennig Frank, „Liberal Intergovernmentalism and the Crises of the European Union“ *JCMS: Journal of Common Market Studies* (2018), doi:10.1111/jcms.12789.
72. Schmidt Vivien A., „Politization in the EU: between national politics and EU political dynamics“ *Journal of European Public Policy*, 26(7), 2019, 1018-1036, 1018-1019.
73. Scott James W., „Europe and European identity in today’s world and political climate“, Yerun, žiūrėta 2024 m. gegužės 13 d., <https://yerun.eu/2022/05/europe-and-european-identity-in-todays-world-and-political-climate/>.
74. Smith Anthony D., *The Ethnic Origins of Nations* (Wiley-Blackwell, 1991).
75. Solaz Kuhn Theresa Hector, Erika J. van Elsas, „Practising what you preach: how cosmopolitanism promotes willingness to redistribute across the European Union“ *Journal of European Public Policy* (2018).
76. Strupczewski Jan, „Candidates to join European Union“, Reuters, žiūrėta 2024 m. gegužės 13 d., <https://www.reuters.com/world/candidates-join-european-union-2023-12-14/>.
77. Tekiner Ugur, „The ,European (Union) Identity’: An Overview, E-International Relations, 2020, žiūrėta 2024 m. gegužės 13 d., <https://www.e-ir.info/2020/04/15/the-european-union-identity-an-overview/>.
78. Theys Sarina, „Introducing Constructivism in International Relations Theory“, E-international Relations, žiūrėta 2024 m. kovo 30 d., <https://www.e-ir.info/2018/02/23/introducing-constructivism-in-international-relations-theory/>.
79. Ulrike Liebert, „The emergence of a European identity“ in H. Zimmermann and A. Dur, *Key Controversies in European Integration*, (Palgrave Macmillan, 2012).
80. United Nations, „Term: Central and Eastern European Countries (CEECs)“, žiūrėta 2024 m. kovo 17 d., <https://www.unescwa.org/sd-glossary/central-and-eastern-european-countries-ceecs>.
81. Vergaegen Soetkin, *What to expect from European identity? Explaining support for solidarity in times of crisis* (Comparative European Politics, 2018).
82. Vuletic Dean, „Eurovision: National self-portrayal or building a European identity?“, žiūrėta 2024 m. gegužės 13 d., <https://eu.boell.org/en/2024/05/06/eurovision-national-self-portrayal-or-building-european-identity>.
83. White Jonathan, „A Common European Identity is an Illusion“ in H. Zimmermann and A. Dur, *Key Controversies in European Integration* (Palgrave Macmillan, 2012).

Priedai

Nr. 1. *Respondentų klausimynas (lietuvių ir anglų kalba):*

Lietuvių kalba:

Bendriniai klausimai:

1. Kaip matote save artimiausiu metu, pasirinkite vieną iš variantų:
 - 1.1. Tik ukrainiečių;
 - 1.2. Ukrainiečių ir europiečių;
 - 1.3. Europiečių ir ukrainiečių;
 - 1.4. Tik europiečių.
2. Pasirinkite, su kuo labiau jaučiate tapatinimąsi:
 - 2.1. Europa;
 - 2.2. Europos Sąjunga;
 - 2.3. Europiečiais;
 - 2.4. Nei vienas variantas.
3. Kaip manote, ar Ukrainos prisijungimas prie ES būtų:
 - 3.1. valstybei naudingas pasirinkimas;
 - 3.2. valstybei būtų blogas pasirinkimas;
 - 3.3. nei geras, nei blogas pasirinkimas;
 - 3.4. labiau geras nei blogas pasirinkimas;
 - 3.5. labiau blogas nei geras pasirinkimas;
 - 3.6. neturiu nuomonės.
4. Kaip manote, ar atsakymui į trečiąjį klausimą galėjo turėti įtakos šiuo metu vykstantis karas? Ar karas pakeitė jūsų požiūrį į Ukrainos integraciją į ES? Jei taip, pakomentuokite kaip.
5. Kas jūsų nuomone yra Europos Sąjunga? Ir kokie bruožai yra būdingi ES?
6. Kaip manote, ar Ukraina dalinasi bendromis vertybėmis, bruožais, idėjomis su Europos Sąjunga?
7. Kokius bruožus priskirtumėte europiečiams? Kas jūsų nuomone juos vienija?
8. Išvardinkite, kuriuos bruožus, būdingus europiečiams, priskirtumėte ir ukrainiečiams?
9. Kaip vertinate Europos Sąjungos veiksmus vykstančio karo kontekste ir pagalbą Ukrainai: labiau teigiamai ar labiau neigiamai?
10. Kaip manote, ar vykstantis karas Ukrainoje gali pagreitinti Ukrainos prisijungimą prie ES?

Asmeniniai klausimai:

11. Ar jums asmeniškai teko dalyvauti ES organizuojamuose ar remiamuose projektuose (Erasmus, Comenius ir kiti)? Pasidalinkite savo patirtimi, ir projektų, kuriuose teko dalyvauti, trukme.
12. Ar iki karo teko ilgiau gyventi, kurioje nors iš Europos Sąjungos šalių? Jei taip, kuriose ir kiek laiko.
13. Iš kokios Ukrainos vietovės esate kilę ir kokiam mieste dabar gyvenate? Galbūt per karą teko pakeisti savo gyvenamąją vietą ir/ar persikelti iš Ukrainos?
14. Kokia yra jūsų lytis ir amžius?
15. Koks yra jūsų išsilavinimas? Aukštasis (bakalauras ir/ar magistras), nebaigtas aukštasis, šiuo metu studijuojantis.

Anglų kalba:

1. In the near future, do you see yourself as:
 - 1.1. Ukrainian only;
 - 1.2. Ukrainian and European;
 - 1.3. European and Ukrainian;
 - 1.4. European only.
2. Choose one option with whom you feel identification:
 - 2.1. Europe;
 - 2.2. European Union;
 - 2.3. Europeans;
 - 2.4. Neither.
3. Do you think Ukraine's accession to the EU would be:
 - 3.1. a good choice for the country;
 - 3.2. a bad choice for the country;
 - 3.3. neither a good nor a bad choice;
 - 3.4. more good than bad choice;
 - 3.5. more bad than good choice;
 - 3.6. no opinion.
4. Do you think the answer to the third question could have been influenced by the current war? Has the war changed your view on Ukraine's integration to EU? If yes, please comment and elaborate your answer.
5. What do you think the European Union is? And what are the characteristics of the EU?
6. Do you think that Ukraine shares common values and ideas with the European Union?
7. How would you describe the European? What do you think unites Europeans?
8. Which attributes that you used to describe Europeans you would also assign to Ukrainians?

9. How do you view the European Union's actions in the context of the ongoing war and its assistance to Ukraine: more positively or more negatively? Please, elaborate your answers.
10. Do you think that the ongoing war in Ukraine is likely to accelerate Ukraine's accession to the EU? Please, elaborate your answer why despite if you choose yes or no.
11. Have you personally been involved in projects organised or supported by the EU (Erasmus, Comenius, etc.)? Please share your experience and the duration of the projects in which you have participated.
12. Before the war, did you have to live longer in any of the EU countries? If yes, where and for how long.
13. What area of Ukraine do you come from and what city do you live in now? Did you have to change your place of residence and/or move from Ukraine due to war?
14. What is your gender and age?
15. What is your educational background? Higher education (Bachelor's and/or Master's), incomplete higher education, currently studying, etc.
16. Please, share your additional thoughts on this topic if you would like anything to add.

Summary

The Concept of the European Identity According to the Mobile Elite of Ukraine

The idea of a European identity is inseparable from European civilisation, the European Union (EU) project and EU integration. Scholars in various fields are looking for an answer to the question of what European identity is and whether its success in conflict with national identities is possible. From the constructivist camp, there would be no EU without a European identity, i.e. common ideas and social aspects, and there is now a growing debate not only about the EU, but also about the future of the EU: integration, enlargement, the relationship between the central government and the Member States, and the division of competences. While most people seem to agree that the economic and political integration of the EU is well advanced, the EU is stuck in its own identity issues, which can have a major impact on the formulation of a common and unified EU policy. Importantly, issues of European identity are not only relevant for existing EU Member States, but also in the debate on EU enlargement and on the successful accession of candidate countries, such as the latest candidate, Ukraine.

Ukraine, a candidate country to the European Union, has been actively participating in EU projects for years, which allow for integration into Europe, but an important component of each country's accession to the EU is the europhilicity of its society, which will be the focus of this paper. After reviewing the concept of European identity and its relevance for EU integration as developed in the academic literature, the working question is formulated: how do Ukrainian mobile elites understand European identity and what is their identification with Europe? The answer to this question will seek to find out whether a sense of European identity can be formed in a society when the country is not yet an official member of the EU.

After reviewing the main elements of the formation of European identity, the question raised in the paper, its relevance and novelty are highlighted, and the aim of the paper is formulated: to assess the perception of the Ukrainian mobile elite about European identity. The encounter with the "other" promotes self-awareness and the perception of the "I" and the assignment to a group, which in the case of Ukraine should be a search for identity with Europe, but supranational and collective identities are always opposed to national identity, so perhaps, on the contrary, even the common enemy of the EU and Ukraine, attacking not only Ukraine but also European values and ideas (the European civilizational basis), promotes Ukrainian nationalism, which is incompatible with the collective European identity?

In order to achieve the aim of the thesis, the concept of a collective European identity is presented on the basis of theories on the formation of European identity and scientific research. Subsequently, a model is constructed to achieve the aim of the thesis, which is to collect interviews with representatives of Ukrainian citizens to assess their perception of European identity. Based on the collected data and secondary sources and their analysis, to assess the perception of the European identity of the Ukrainian mobile elite and to assess whether a European identity can be formed in a country that is not an official member of the European Union.

The paper also poses a hypothesis: a sense of European identity can be formed in a society even when a state is not yet officially part of the European Union but has the right conditions for the formation of a European identity.

Different theories of political science have analysed European identity and emphasised its significance, identifying different preconditions for its formation. In functionalist and neo-functionalist theories, the most important actors are the institutions, which are motivated to cooperate for the sake of the goals and benefits to be gained (economic benefits and the pursuit of peace). Inevitably, such cooperation leads to the integration of neighbouring sectors, and through spillovers, integration eventually extends beyond economic cooperation to cultural communion, which promotes the development and deepening of a European identity. Post-functionalism provides a critical approach to explore the current issues in contemporary international relations, as post-functionalists draw attention to the national interests of states, Eurosceptic sentiments, marginal ideas, populism, the importance of referendums and identity politics, while at the same time post-functionalists highlight the importance and necessity of supranational cooperation in addressing global challenges, and such supranational problem-solving also promotes the formation of European identities. Meanwhile, constructivist theory stresses the importance of the influence of intangible factors (culture, shared norms, identity, ideas) in international politics and proposes that processes should be viewed through intangible constructs, as identities are socially constructed, and individuals themselves construct them through experience and agency. Identity is not monolithic, but rather heterogeneous: individuals belonging to different social groups may have different identities during their lifetime, depending on the environmental context.

According to the results of the thesis, although European identity is linked to the success of the European Union project, European identity can also be formed in a society that is not an official EU member state, but whose citizens are actively involved in EU projects and activities that are in line with the EU's mission and ideas. The answers collected from the respondents confirm that European identity is not acquired by being born a European, but rather through personal experience of actively travelling within the EU, enjoying its benefits, and building personal relationships with Europeans.

Most respondents see themselves as Ukrainians only in the near future, which confirms the theoretical assumptions that in most cases national identity is still more important than collective and supra-national identity, but respondents with more pronounced mobile elite traits prefer to see themselves as Ukrainian and European. Despite their active enjoyment of the benefits of the EU, most respondents feel most strongly that they identify with Europeans rather than with the EU, which is more in line with constructivist than functionalist assumptions. Respondents would also be more likely to agree with post-functionalist assumptions that identity issues are important in the life of the state, but that there is a need to unite and integrate supranationally to jointly tackle global challenges such as a common political enemy or climate change. To summarise the study, although mobile elites have a European identity, they lack a deeper identification, as although they see themselves as part of Europe and as EU citizens after the war, respondents found it more difficult to elaborate on why they also see themselves as Europeans, and they tend to express their sense of commonality mainly through their cultural ties and their perception of democracy and human rights. Active young people's appreciation of the EU and identification with the EU project can also contribute to the successful integration of a country into the EU, as mobile elites often become professionals whose professional activities also promote EU integration at national level.

Recommendations for future research. The findings of the study open a niche for further and broader research on European identity formation, not only in the EU Member States, but also in the EU candidate countries, while at the same time assessing the extent to which youth organisations supported by the EU and its funds are contributing to the success of European identity formation. It would also benefit from follow-up research to assess how the European identity of such mobile elite's changes over time and experience, and how they contribute to the maintenance and promotion of pro-European public policies.